

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Historie

Studijní program: B7505 Specializace v pedagogice

Studijní obor: Historie se zaměřením na vzdělání

Humanitní studia se zaměřením na vzdělání

OHLAS PÁDU NIKITY SERGEJEVIČE CHRUŠČOVA
V ČESKOSLOVENSKÉM TISKU

THE RECEPTION OF THE FALL OF NIKITA SERGEJEVIČ
KHRUSHCHEV IN THE CZECHOSLOVAK PRESS

Bakalářská práce: *11-FP-KHI-049*

Autor:

Šárka Urbánková

Podpis:

Vedoucí práce: PhDr. Stanislav Tumis, M.A., Ph.D.

Konzultant: PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
70				8	

V Liberci dne: 25. 11. 2011

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra historie

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
(pro bakalářský studijní program)

pro (kandidát): Šárku Urbánkovou
adresa: Polní 1298, Moravské Budějovice, 676 02
studijní obor (kombinace): Humanitní vědy - historie
Název BP: **Ohlas pádu Nikity Sergejeviče Chruščova v československém tisku**
Název BP v angličtině: **The Reception of the Fall of Nikita Sergejevič Khrushchev in the Czechoslovak Press**
Vedoucí práce: PhDr. Stanislav Tumis, M.A., Ph.D.
Konzultant: PhDr. Jaroslav Pažout, Ph.D.
Termín odevzdání: 15. květen 2010

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování BP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 17. dubna 2009

děkan

vedoucí katedry

Převzal (kandidát):

ŠÁRKA URBÁNKOVÁ

Datum:

1.10.2009

Podpis:

- Název BP: OHLAS PÁDU NIKITY SERGEJEVIČE CHRUŠČOVA
V ČESKOSLOVENSKÉM TISKU
- Vedoucí práce: PhDr. Stanislav Tumis, M.A., Ph.D.
- Cíl: V úvodu bakalářské práce bude autorka analyzovat příčiny, průběh a důsledky pádu prvního tajemníka Ústředního výboru KSSS Nikity Sergejeviče Chruščova. Hlavním cílem práce bude rozbor reflexe této události na stránkách československého tisku a v pramenech a zkoumání dopadů této události pro československé stranické a státní orgány.
- Požadavky: Autorka bude vycházet ze studia odborné české literatury, a to především ze studia odborných monografií. Kromě toho bude analyzovat československý denní tisk, využije též dostupných archivních materiálů i četných internetových zdrojů.
- Metody: -analýza archivních pramenů
-chronologická, analytická a komparativní metoda
-syntéza pramenů a literatury
- Literatura: -BÍLEK, J., *Nikita Chruščov*, in: Přísně tajné! Literatura faktu, 2001, s. 118-128
-CHRUŠČEV, N. S., *Jak státník odchází do penze: [Vzpomínky na Nikitu Sergejeviče Chruščova]*, Praha 1990
-CHRUŠČEV, N. S., *Vzpomínky Nikity Sergejeviče Chruščova: magnetofonové nahrávky z období glasnosti*, Brno 2000
-KILEV, M., *Chruščov a rozpad Sovětského svazu: (pokus o analýzu referátu N. S. Chruščova, který přednesl na uzavřeném zasedání ÚV KSSS 25. února 1956, Říčany u Prahy 1999*
-KOPEJTKOVÁ, D., *K příčinám Chruščovova pádu*, in: *Sondy k dějinám SSSR 1917-1991*, Praha 1993, s. 68-83.
-KOTYK, V., *Nikita Sergejevič Chruščov a Evropa*, Praha 1998
-MOULIS, V., *Neobyčejný život Nikity Sergejeviče: N.S. Chruščov a jeho doba*, Praha 2006
-*Nikita Sergejevič Chruščev: materialy k biografii*, Moskva 1989
-TAUBMAN, W., *Chruščov: člověk a jeho doba*, Praha 2005

-Československý denní tisk
-Archiv ministerstva zahraničních věcí

Čestné prohlášení

Název práce: Ohlas pádu Nikity Sergejeviče Chruščova
v československém tisku

Jméno a příjmení Šárka Urbánková

autora:

Osobní číslo: P07001061

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 25. 11. 2011

Šárka Urbánková

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat především vedoucímu bakalářské práce PhDr. Stanislavu Tumisovi, M. A., Ph. D. za důležité rady, podnětné připomínky a vstřícnost při zpracování bakalářské práce, dále pak zaměstnancům Národního archivu v Praze, Státního okresního archivu Liberec a Krajské vědecké knihovně Liberec za jejich ochotu a pomoc, bez které by tato práce nemohla vzniknout. Rodině především vděčím za jejich pomoc, psychickou a morální podporu.

Anotace

Bakalářská práce se zabývá ohlasem pádu Nikity Sergejeviče Chruščova v roce 1964 v československém tisku. V úvodní kapitole autorka popisuje poslední měsíce vlády Nikity Sergejeviče Chruščova a přípravy chystaného převratu. V dalších kapitolách hodnotí pomocí analytické a komparativní metody, jak československé noviny referovaly o odchodu Nikity Sergejeviče Chruščova do penze a jaká stanoviska k této události na stránkách československého tisku zaujímaly jednotlivé komunistické strany sovětského bloku. V závěru bakalářské práce shrnuje získané informace a poznatky.

Československý tisk

Komunistická strana Sovětského svazu

Leonid Iljič Brežněv

Nikita Sergejevič Chruščov

První tajemník

Sovětský svaz

Spiklenci

Svobodná Evropa

Ústřední výbor KSSS

Annotation

This Bachelor Thesis deals with the public acceptance of the fall of Nikita Khrushchev in 1964 in Czechoslovak press. In the introductory chapter, the author deals with the last months of Khrushchev's reign and the arrangements of forthcoming revolution. In the following chapters she evaluates, with the help of analytical and comparative method, how the Czechoslovak press reflected on the retirement of Nikita Khrushchev and what were the attitudes of individual Communist parties of the Soviet bloc on the pages of the Czechoslovak newspapers. In conclusion of this thesis there is a summary of the information and facts obtained.

Czechoslovak press

The Communist Party of the Soviet Union

Leonid Brezhnev

Nikita Khrushchev

First Secretary

Soviet Union

Conspirators

Free Europe

CPSU Central Committee

Obsah

Úvod	10
 1. Příčiny a průběh pádu Nikity Sergejeviče Chruščova	13
1.1. <i>Hospodářské problémy Sovětského svazu v roce 1964.....</i>	13
1.2. <i>První otřesy Chruščovovy politiky</i>	14
1.3. <i>Spiklenecké centrum</i>	15
1.4. <i>Nevítané reformy.....</i>	17
1.5. <i>První varování</i>	17
1.6. <i>Popření reality</i>	21
1.7. <i>Dokončení příprav na převrat</i>	21
1.8. <i>Průběh plenárního zasedání ÚV KSSS</i>	24
1.9. <i>Odchod do penze.....</i>	30
 2. Tisk.....	32
2.1. <i>Rudé právo</i>	32
2.1.1. <i>V člancích Rudého práva se píše... ..</i>	33
2.2. <i>Průboj</i>	37
2.2.1. <i>V člancích Průboje se píše... ..</i>	37
2.3. <i>Pravda.....</i>	39
2.3.1. <i>V člancích Pravdy se píše... ..</i>	40
2.4. <i>Mladá fronta</i>	41
2.4.1. <i>V člancích Mladé fronty se píše... ..</i>	43
2.5. <i>Svobodné slovo</i>	44
2.5.1. <i>V člancích Svobodného slova se píše... ..</i>	45
2.6. <i>Večerní Praha</i>	48
2.6.1. <i>V člancích Večerní Prahy se píše... ..</i>	48
2.7. <i>Lidová demokracie.....</i>	49

2.7.1. V člancích Lidové demokracie se píše.....	49
2.8. Zhodnocení československého tisku.....	52
3. Rozhlas.....	56
3.1. <i>Rádio Svobodná Evropa</i>	56
3.1.1. Rozhlasové komentáře Rádía Svobodná Evropa... ..	57
Závěr	63
Seznam zkratek	67
Použitá literatura, prameny a internetové zdroje	68

Úvod

Nikita Sergejevič Chruščov patří bezesporu mezi významné a zajímavé osobnosti sovětských dějin, i proto jsem se rozhodla jeho osobou a politickou činností zabývat i já ve své bakalářské práci. Svou pozornost především zaměřuji, jak samotný název práce napovídá, na ohlas pádu Nikity Sergejeviče Chruščova na stránkách československého tisku. Dne 16. října 1964 byla v Rudém právu uveřejněna informace o uvolnění Nikity Sergejeviče Chruščova, nejmocnějšího muže Sovětského svazu, z funkcí prvního tajemníka ÚV KSSS, člena předsednictva ÚV KSSS a předsedy rady ministrů SSSR. Ve své práci pojednávám nejen o příčinách a důsledcích Chruščovova pádu, ale pokouším se také o rozbor ohlasu těchto událostí v československém tisku.

V první kapitole se nejdříve věnuji příčinám nespokojenosti s Chruščovovou politikou, především neúspěšným reformám, které vedly ke krizi hospodářství Sovětského svazu. Dále sleduji vývoj spikleneckého hnutí, jehož cílem bylo odstranění Chruščova. Stranou neponechávám ani příklady snah několika věrných, kteří se ho před spiknutím pokoušeli přes jeho rodinné příslušníky varovat. Detailně se pak věnuji průběhu plenárního zasedání ÚV KSSS v říjnu 1964, kde byl Nikita Chruščov tvrdě kritizován. Právě pod tíhou kritiky, která se zde snesla na jeho hlavu, se Chruščov 14. října 1964 rozhodl požádat o uvolnění ze všech svých funkcí a přislíbit podvolení se všem rozhodnutí plenárního zasedání. To jeho žádosti ještě téhož dne vyhovělo. Chruščovovi bylo ponecháno jen členství v ÚV KSSS.

V druhé kapitole se zabývám tím, jak jednotlivé československé deníky a listy na svých stránkách reflektovaly pád Nikity Sergejeviče Chruščova. První informace o rezignaci bývalého sovětského vůdce se objevily již 16. října 1964. Veškerý tehdejší dobový tisk otiskl zprávu plenárního zasedání ÚV KSSS, ve které stálo, že Nikita Sergejevič Chruščov požádal o uvolnění ze všech stávajících funkcí vzhledem k pokročilému věku a zhoršujícímu se zdravotnímu stavu. Neopomněla jsem též zmínit reakce jednotlivých zemí sovětského bloku na tuto událost, která

vyvolala řadu otázek, ale i obav. Stranou jsem neponechala ani komentáře Ferdinanda Peroutky, jenž se snažil prostřednictvím rádiových vln šířit pravdivé informace, týkající se rezignace Nikity Sergejeviče Chruščova.

Při svém zkoumání užívám především analytickou a komparativní metodu. Na základě srovnání řady tiskovin porovnávám, zda a jak se lišily články v českém, slovenském a regionálním tisku. Do jaké míry informovaly o odstoupení Nikity Sergejeviče Chruščova, jak byl jeho odchod z předních politických míst zdůvodňován a jaké bylo oficiální stanovisko ke změnám, ke kterým došlo v Sovětském svazu v říjnu 1964, především s nástupem Brežněva do funkce prvního tajemníka ÚV KSSS. Rozborem článků v novinách také zjišťuji, do jaké míry byli domácí novináři seznámeni s událostmi v Sovětském svazu a jak moc musely být jejich články v souladu s politikou komunistického vedení.

Informace o událostech konce roku 1963 až října 1964 čerpám především z následujících monografií a pramenů: z knihy Williama Taubmana s názvem Chruščov: člověk a jeho doba, jež velice podrobně pojednává o životě a vládě Nikity Chruščova od jeho počátků až do jeho smrti. Americký historik měl při sbírání informací velké štěstí, jelikož v té době došlo k pádu Sovětského svazu a nové Rusko umožnilo badatelům nehlédnout do tajných dokumentů, o nichž se jejich předchůdcům ani nesnilo. William Taubman navíc navštěvoval příslušníky Chruščovovy rodiny, přátele i kolegy, díky čemuž získal mnoho cenných informací. Sergej Nikitič Chruščov, syn bývalého sovětského vůdce, v knize s názvem Jak státník odchází do penze, vzpomíná na poslední rok vlády otce, jak prožíval plenární zasedání ÚV KSSS, které ho zkritizovalo a odsoudilo, i jak jeho otec prožíval první dny jako penzista. Zajímavou a přínosnou knihou je i dílo Vladislava Moulise s názvem Neobyčejný život Nikity Sergejeviče: N. S. Chruščov a jeho doba, jež svým stručným a uceleným přehledem seznamuje se životem a politikou bývalého sovětského vůdce. Další monografie pak dopomáhají lépe dokreslit tehdejší události.

Stěžejní část mé práce se týká rozboru článků uveřejněných v československém tisku. Konkrétně se jedná o listy: Rudé právo, ústřední tiskový orgán KSČ, její slovenský protějšek Pravda, Mladá fronta, dále regionální noviny

Průboj, Svobodné slovo, ústřední deník Československé socialistické strany, Večerní Praha, založená v roce 1955 odbory, a Lidová demokracie. Stranou nenechávám ani vysílání Svobodné Evropy, rádia, jež si dávalo za cíl přinášet lidem skutečně objektivní informace.

1. Příčiny a průběh pádu Nikity Sergejeviče Chruščova

1.1. *Hospodářské problémy Sovětského svazu v roce 1964*

Politika Nikity Sergejeviče Chruščova se koncem roku 1963 a počátkem roku 1964 zmítala ve vlnách kritiky.¹ Ambiciózní Chruščovovy plány v zemědělství narušila neúroda, která zasáhla Sovětský svaz. Výnosy obilnářství klesly na nejnižší úroveň od roku 1954, kdy se sklídilo pouze 108 miliónů tun z plánovaných 172-180 milionům tun, tudíž sovětská vláda musela uvolnit značné finanční prostředky pro nákup obilí v USA. Vlnu nevole mezi obyvateli vyvolal také Chruščovův razantní zásah v otázce tzv. záhumenků.² Sovětské vedení vkládalo též velkou naději do rozšiřování osevních ploch obděláváním tzv. celin,³ ty však postihla ekologická pohroma.⁴

Mnohé Chruščovovy ambiciózní reformy nedosahovaly vytyčených cílů. Znakem jeho politiky bylo především to, že často sahal k improvizovaným změnám v hospodářských plánech a prováděl také nepřilíš promyšlené zásahy do soustavy řízení, což vedlo k hluboké krizi, s níž se Sovětský svaz za jeho vlády potýkal.

Problémy se však netýkaly jen zemědělství, ale také průmyslové výroby, Nikita Sergejevič hledal viníky těchto problémů okolo sebe, což vyvolávalo zlou krev. „*Chruščov nikdy nepochopil, že příčiny hospodářských nesnází tkví v samém*

¹ Objevil se nedostatek masa, mléka a mléčných výrobků, ale i chleba a cukru. DURMAN, K., *Popely ještě žhavé: velká politika 1938-1991*. Díl 1, *Světová válka a nukleární mír 1938-1964*, Praha 2004, s. 565.

² Malá kolchozní hospodářství. Chruščov byl přesvědčen, že pro zemědělství jsou důležité jen velké pěstitelské celky.

³ Celina je neobdělávaná travnatá step, která se rozorávala a využívala jako zemědělská půda pro pěstování obilí.

⁴ Sovětský svaz se nedokázal vypořádat s nepříznivými klimatickými podmínkami, kdy silné větry narušily tenkou vrstvu úrodné půdy, což mělo za příčinu poklesy výnosů. Nepříznivé byly také eroze a degradace půdy, což jen v Kazachstánu znamenalo 4 milióny hektarů zničených ploch, poškozeno bylo další 12 miliónů.

systému. Léčení neduhů hledal stejně jako Stalin v „přetrásání kádru“ – sice ne již ve známé drastické formě, ale v neustálých reorganizacích.“⁵

I přes tyto zjevné problémy se v dubnu s velkou slávou připravovala oslava sedmdesátých narozenin prvního tajemníka. Hlavní proslov měl Leonid Iljič Brežněv, tehdejší předseda prezidia Nejvyššího sovětu, který vyzdvihoval Chruščovovy zásluhy a přál mu ještě mnoho plodných let v čele komunistické strany. Jubileum neopomněl připomenout ani tisk či televize; média se předháněla v popisování vůdcových zásluh. *„Jeho portréty byly stále větší a byl citován jako autorita na všechno možné. Vycházely knihy obrazů z jeho života, do kin přišel film Náš Nikita Sergejevič.“⁶*

Je zajímavé sledovat reakce jednotlivých Chruščovových spolupracovníků, z nichž někteří již od podzimu 1963 připravovali jeho svržení a u příležitosti jeho narozenin mu pokrytecky přáli dlouhé roky v jejich čele. Když se první tajemník zmínil o tom, že uvažuje o odchodu z aktivní politiky, všichni jej svorně přesvědčovali, že to nepřípadá v úvahu.

1.2. První otřesy Chruščovovy politiky

Chruščovova pozice prvního tajemníka ÚV KSSS se začala postupně otřásat v základech. Spolupracovníci hledali a také nacházeli řadu nedostatků týkajících se nejen vedení Sovětského svazu, ale také jeho osoby. Vyčítali mu hlavně jeho časté a dlouhé cesty do zahraničí, především v roce 1963 a počátkem roku 1964 v Sovětském svazu příliš nepobýval.

„Chruščov sám byl přitom prvním sovětským vůdcem, který často cestoval do zahraničí a hledal zde osobní kontakt s politiky i s veřejností. I když kvůli jeho

⁵ DURMAN, K., *Útěk od praporů: Kreml a krize impéria 1964-1991*, Praha 1998, s. 28.

⁶ MCCAULEY, R., *The Krushchev Era*, 1995, s. 78.

*nátlakové politice docházelo ke krajně nebezpečným krizím, celkově se konfrontace mezi SSSR a Západem ve srovnání se stalinskou dobou značně zmírnila.*⁷

Za vinu mu byla dávána i kubánská krize⁸ či špatné vztahy s Čínou. Zazlívali mu i to, že dovolil publikování literárních děl některých spisovatelů, jako byl Alexandr Solženicyn.⁹

Chruščov se již nemohl spoléhat na armádu,¹⁰ protože prováděl nepříliš vítané změny, které se týkaly výrazného zkracování početního stavu ozbrojených sil, což vyvolávalo negativní ohlas v mocenských aparátech. Nespokojenost se projevovala i v KGB; její předseda Vladimir Semyčastnyj nebyl dosud ani kandidátem předsednictva ÚV a jeho politická kariéra neodpovídala tomu, jakou významnou roli disponovaly bezpečnostní složky ve státě. I tady se začaly postupně objevovat osobní motivy, vedoucí ke spojenectví se spiklenci.

1.3. Spiklenecké centrum

Syn Chruščova, Sergej Nikitič Chruščov, ve svých vzpomínkách uvádí, že existovala dvě ohniska spiknutí. Jedním z nich byl okruh moskevských Ukrajinců,¹¹ kteří se soustřeďovali kolem Brežněva. Jeho politické postavení se posílilo, když byl 15. července 1964 jmenován druhým tajemníkem strany. Ačkoli se první tajemník

⁷ REIMAN, M. – LUŇÁK, P., *Studená válka 1954-1964: sovětské dokumenty v českých archivech*, Praha 2000, s. 44.

⁸ Rozmístění raket na Kubě bylo výsledkem značně jednostranného, v podstatě Chruščovova osobního rozhodnutí. Kandidáti a členové prezidia ÚV KSSS, stejně tak jako ministři a představitelé armády, byli sice přizváni k rozhovorům o tomto plánu, ale zároveň byli požádáni, aby jej podpořili. Ve svých pamětech Chruščov napsal, že se jednalo o kolektivní rozhodnutí. Jeho představa kolektivního rozhodnutí musela být hodně stalinistická. SARIN, O. - DVOŘECKÝ, L., *Vetřelci: Agrese Sovětského svazu proti světu 1919-1989*, Brno 1998, s. 138.

⁹ Alexandru Solženicynovi bylo umožněno publikovat jeho knihu *Jeden den v životě Ivana Děnisoviče*.

¹⁰ Svérázným centrem „armádní opozice“ se stala Žukovova vila. Moci zbavený maršál tu brojil proti nákladným podnikům v kosmu i proti štědrým darům potentátům ze třetího světa. DURMAN, K., *Popely ještě žhavé...*, s. 565-566.

¹¹ Moskevští Ukrajinci byli funkcionáři, kteří začínali svou kariéru v aparátu komunistické strany Ukrajiny.

domníval, že Brežněv mu bude v jeho politice pomáhat, opak byl pravdou a Brežněv své pozice využil k dokončení příprav na převrat.

Druhé ohnisko představovaly nejvyšší špičky sovětské KGB,¹² na kterou měl stále vliv její bývalý šéf Alexandr Nikolajevič Šelepin,¹³ jenž si během let získal mnoho spojenců v KGB, ozbrojených silách, ve stranickém aparátu i ve sdělovacích prostředcích. Patřil k nim především Semičasnyj a Nikolaj Mironov, vedoucí oddělení administrativních orgánů ÚV, v jehož kompetenci byly i bezpečnostní složky. I když Šelepin patřil mezi Chruščovovy oblíbence, bylo mu to málo. Jeho ambice byly vyšší, nedělalo mu tudíž problém postavit se proti prvnímu tajemníkovi, jelikož toužil sám stát v čele strany.

Od koho vlastně vzešla původní iniciativa k přípravám převratu? „*Znalci kremelského zákulisí jako Arbatov či Burlackij zůstali vždy přesvědčeni, že rozhodující roli hrál Alexandr Šelepin, jemuž Chruščov svěřil kádrovou politiku. Arbatov ještě dodává: Nebyl-li Šelepin mozkiem protichruščovské akce, byl aspoň rukou, která ji uvedla v chod.*“¹⁴ Převážná většina historiků je však přesvědčena, „*že iniciativa vycházela od Brežněva a Podgorného, a dača v Zavidovu byla centrem konspirace.*“¹⁵

Nutno podotknout, že přípravy na převrat se neděly nijak zbrkle či neuváženě. Vše muselo být dokonale promyšleno a hlavně se nic nesmělo prozradit. Šelepinovi i Brežněvovi lidé začali postupně sondovat názory dalších významných představitelů, stranických funkcionářů i armádních činitelů a postupně se je snažili získávat na svou stranu.

¹² KGB nebo také Výbor státní bezpečnosti, bylo označení sovětské tajné služby, která plnila úkoly spjaté se špionáží a kontrašpionáží v Sovětském svazu.

¹³ V letech 1961-67 tajemník ÚV strany, 1964-75 člen předsednictva.

¹⁴ DURMAN, K., *Útěk od praporů...*, s. 31.

¹⁵ Tamtéž, s. 32.

1.4. Nevítané reformy

Co se týče časového plánu akce, žádný neexistoval. Jistý zvrat však představovaly Chruščovovy plány na omlazení nejvyššího stranického vedení, což vyvolávalo další zlou krev mezi Chruščovem a spiklenci. Je až paradoxní, že mezi členy, kteří dle Chruščova dozráli a měli se stát vlivnějšími a silnějšími lidmi v oblasti politické, byl například Šelepin, ale i Semičastnyj, tedy členové spikleneckého jádra.

Jednou z nejvýznamnějších změn, jež hodlal Chruščov uskutečnit, byla pravidelná výměna osob ve všech funkcích, což vyvolávalo obavy stranických funkcionářů. Neutuchající Chruščovovy reorganizace navíc vyvrcholily faktickým rozdělením oblastních výborů na jednu část pro průmysl a jednu část pro zemědělství, přičemž vše ostatní stále viselo ve vzduchu.

Dalším nepříliš vítaným krokem, který se měl na tomto zasedání projednávat, byla nová ústava SSSR, jež měla přinést velké změny. *„Alternativní volby sovětů s několika kandidáty a zřízení prezidentského režimu, založeného na přímých volbách hlavy státu obyvateli státu. Předpokládali, že tato funkce by byla sloučena s funkcí prvního tajemníka ÚV KSSS. Členové předsednictva tohoto orgánu by v této souvislosti byli pověřováni státními funkcemi a důležitá rozhodnutí by řešily právě státní, nikoli stranické orgány.“*¹⁶

Bylo veřejně známo, že se první tajemník chystá koncem září nebo počátkem října na dovolenou na Krym a po ní chce svolat ÚV KSSS, kde chtěl zrealizovat tyto plány. Věděli to i samotní spiklenci, tudíž museli svou akci urychlit, jelikož nechtěli, aby plánované zasedání proběhlo.

1.5. První varování

Protichruščovští spiklenci se mnohdy nevyhýbali ani „podrazům“. Jeden z nich se týkal i člena Chruščovovy rodiny, Chruščovova zetě Alexandra Ivanoviče

¹⁶ MOULIS, V., *Neobyčejný život Nikity Sergejeviče: N. S. Chruščov a jeho doba*, Praha 2006, s. 160.

Adžubeje.¹⁷ V roce 1964 navštívil SRN spolu s novináři předních sovětských deníků. Asi po třech měsících od jeho návratu zazvonil na jeho stole telefon, na jehož konci nebyl nikdo jiný, než sám Chruščov, což bylo neobvyklé, zvláště když mu volal jeho tchán ze své dovolené. Stranický šéf mu sdělil, že od člena předsednictva Nikolaje Viktoroviče Podgorného obdržel jistý materiál, a že je nutné, aby ho jeho zeť ihned navštívil a projednal to s ním. Adžubej popisuje toto setkání následovně: „*Podgornyj začal předčítat podivnou listinu. Týkala se mé cesty do západního Německa. Hlavní myšlenka spočívala v tom, že jakási společnost přijala tuto návštěvu pobouřeně, zejména moje prohlášení: „Co se týče berlínské zdi, jak se vrátím domů, řeknu tátovi a zboříme ji“.*“¹⁸ Adžubeje to rozhořčilo a nehodlal se nikomu omlouvat.

I tato příhoda měla původně přispět k tomu, aby byla zpochybněna Chruščova způsobilost vedení. Spiklenci však nepočítali s rychlým zásahem nejen samotného prvního tajemníka, ale i s dementi, které k této otázce podal sám jeho zeť.

Zajímavou událostí byl telefonát Chruščovově dceři Radě, manželce Adžubeje. Volala jí neznámá žena, která se neodbytně domáhala schůzky. Ač se jí marně snažila vysvětlit, že se chystají plány na svržení jejího otce, a že ví, kde se tito spiklenci scházejí, Rada se s ní odmítla setkat, a oznámila jí, ať ji již více neobtěžuje. Jen jí odkázala na KGB, aby zde tyto informace sdělila. Žena jí ale odpověděla: „*Jak tam můžu zatelefonovat, když předseda KGB Semičastnyj sám na tyto schůzky chodí! Právě o tom jsem chtěla s vámi mluvit. Je to opravdové spiknutí!*“¹⁹

Rada tomuto telefonátu nepřikládala žádnou důležitost, což dokládají i vzpomínky jejího bratra: „*Celá tahle informace se Radě zdála pochybná. Nechtěla ztrácet čas nějakou nepříjemnou schůzkou, a tak odpověděla, že v tom bohužel nic nemůže udělat, že je soukromá osoba a tohle je záležitost státních orgánů. A že prosí, aby jí ona žena už více nevolala. Skutečně už nezavolala.*“²⁰ V rozhovoru zmiňovaný Semičastnyj byl navíc přítelem jejího muže. Nepokládala ani za důležité o tomto

¹⁷ 1959-64 šéfredaktor listu Izvestije.

¹⁸ MOULIS, c. d., s. 161.

¹⁹ CHRUŠČOV, N. S., *Jak státník odchází do penze*, Praha 1990, s. 21.

²⁰ Tamtéž.

telefonátu informovat svého otce, jelikož ten je vždy učil, že nemají „strkat nos“ do politiky.

O něco později zkontaktoval Chruščovovu dceru další člověk. Jednalo se o bývalého hospodářského správce ústředního výboru, který jí sdělil obdobnou informaci, o níž hovořila i neznámá žena. Tentokrát se již Rada chovala prozíravěji a vše sdělila jejich dlouholetému rodinnému příteli a lékaři Alexandru Michajloviči Markovovi. Ani on však tomuto podezření nepřikládal žádnou důležitost a uklidňoval Radu, že se určitě o nic nejedná. Tímto bylo toto téma pro ni uzavřené.

Těmito telefonáty to však nekončilo. V září byl varován Sergej Nikitič Chruščov.²¹ Stejně jako jeho sestra byl zkontaktován telefonicky, a to za nepřítomnosti jeho otce, který se nacházel na raketové střelnici v Kazachstánu. Na druhé straně aparátu byl Vasilij Ivanovič Galjukov.²² „*Chci vám něco říct. Dověděl jsem se, že se proti Nikitovi Sergejeviči připravuje spiknutí! Chtěl jsem mu to sdělit osobně. Je to velmi důležité. Dověděl jsem se to, protože o tom mluvil Ignatov. Je v tom hodně lidí.*“²³ Sergej se zachoval stejně jako jeho sestra, když odkázal Galjukova na KGB. Ten mu však odvětil, že se na Semičastného obrátit nemůže, jelikož společně se Šelepinem a Pogorným je členem spikleneckého jádra. Galjukov Sergeje prosil o setkání, kde mu o všem poví, když už bohužel nezastihl jeho otce. „*Nevěděl jsem, co si počít. To mi ještě scházelo – zaplést se do nějaké patálie! Jestli je ten chlap vyšinutý, bude mě otravovat svými řečmi, nesmyslnými podezřeními, věčně bude volat. Ale co když je normální? A já se ho chci zbavit, jen abych měl klid. Co když je to pravda?*“²⁴ Po dlouhém zvažování Sergej souhlasil se schůzkou.

Chruščov mladší ve svých vzpomínkách detailně popisuje setkání s Galjukovem v lese na okraji Moskvy. Dne 8. srpna 1964 odletěl Galjukov společně

²¹ Doktor technických věd, inženýr pracující v oboru elektroniky a systémového řízení u konstruktéra sovětských raket Vladimíra Čelomeje.

²² Šéf osobní stráže Nikolaje Ignatova, vysokého stranického funkcionáře, a také ústřední postavy spikleneckého centra.

²³ CHRUŠČOV, c. d., s. 19.

²⁴ Tamtéž, s. 20.

se svým šéfem Nikolajem Grigorjevičem Ignatovem²⁵ na dovolenou na Soči. Zde se ubytovali v dače²⁶. Galjukov se opatrně Ignatova zeptal, zdali o tom ví Chruščov, načež se mu dostalo odpovědi: „*Každý má svůj čas. Chrušče*²⁷ *oni neposlouchají.*“²⁸ Dříve se prý jeho šéf prvního tajemníka bál, ale teď tomu tak nebylo; nyní se o něm často vyjadřoval nepatřičně a nepříznivě.

Mimo jiné byl Ignatov i ve styku se Šelepinem a Semičastným, což bylo velice divné, protože se jeho šéf se Semičastným dříve vůbec nestýkal, neboť ho nemohl vystát. Nyní se však začali přátelsky scházet, což bylo velice podivné. Často si prý při návštěvách vykládali vtipy o Chruščovovi či si z něj utahovali. Během dovolené se jeho šéf též setkával s prvními tajemníky oblastních výborů, kteří se zde rekreovali, aby si údajně zjistil jejich stanovisko.

To vše připadalo Galjukovi více než podezřelé, proto se o všem rozhodl informovat Sergeje, aby s těmito informacemi naložil dle svého uvážení. Ještě dodal, že vše by se mělo odehrát během října.

Rozhovor s Galjukovem pravděpodobně vyvolal v Sergejovi podezření, proto slíbil, že svému otci všechno poví. Proč však nebyl Galjukov zastaven ve svém počínání, které mohlo vést až k přerušení plánu spiklenců na státní převrat, když byl od samého začátku sledován KGB?²⁹ A co se s ním po Chruščovově pádu stalo? Dle svědectví Sergeje Chruščova pracoval Galjukov až do roku 1980 ve Svazu ministrů SSSR.³⁰

²⁵ Od roku 1962 předseda prezidia Nejvyššího sovětu RSFSR.

²⁶ Státní bydlení určené jen pro členy předsednictva strany.

²⁷ Ruský chroust.

²⁸ MOULIS, c. d., s. 164.

²⁹ V knize Chruščov: výtržník z Kremlu od Yuriho Emelyanova se hovoří o tom, že Galjukovo počínání možná přišlo vhod Šelepinovi a Semičastnému, kteří chtěli Chruščova tímto dotlačit k akci, a tím i urychlit postup spiklenců. Proto s největší pravděpodobností nebylo Galjukovo jednání spiklenci zastaveno.

³⁰ EMEL'YANOV, Y., *Chruščov: výtržník z Kremlu*, 2005, s. 222, dostupné na: <http://tululu.ru/read17024/222/>.

1.6. Popření reality

Sergej ještě týden vyčkával, než se odhodlal svému otci o všem povědět. Otcův příkaz, aby se nepletl do politiky, se rozhodl porušit při pobytu na otcově dače. Sergej si s otcem vyšel na procházku a při té příležitosti mu začal vyprávět o svém setkání s Galjukovem. Chruščov jen řekl: „*Ne, tomu se nedá věřit. Brežněv, Nikolaj (Podgornyj), Alexandr (Šelepin) – to jsou úplně rozdílní lidé. Ignatov, to snad ano, je velmi nespokojený, a vůbec, není to dobrý člověk. Ale co může mít společného s těmi ostatními?*“³¹ Navíc v Chruščovových očích byl Brežněv a Podgornyj podřadnými figurkami, u nichž nepředpokládal, že by se odvážili intrikovat proti jeho osobě nebo dokonce připravovat jeho svržení.

Otec ještě Sergejovi přikázal, aby se o ničem nikomu ani slovem nezmiňoval. Druhý den večer, když přišel Sergej z práce, k němu přistoupil otec. „*To, o čem jsi mi říkal, bylo zřejmě nedorozumění. Odcházel jsem ze zasedání rady ministrů ve společnosti Mikojana a Podgorného a dvěma větami jsem jim řekl, co jsem od tebe slyšel. Podgornyj se mi rovnou vysmál: „Prosím vás, Nikito Sergejeviči, jak jste mohl něco takového vymyslet?“*“³²

1.7. Dokončení příprav na převrat

Spiklenci usilovali o to, aby nic nevypadlo na povrch, ba se snažili Chruščovovi podlézat. Zářným příkladem byl sám Brežněv, jenž se na kazachstánské střelnici vrhl za Chruščovovým kloboukem, který mu vítr sfoukl z hlavy. Dokázal ho chytit dříve než přítomní mladší soudruzi, a pečlivě ho ještě oprášil, než ho vrátil majiteli. Je až k smíchu, jak Brežněv svému šéfovi podlézal. Dokonce měl z uskutečnění jejich plánů takový strach, že několikrát volal Semičastnému, aby se připravil, ale hned potom mu znovu volal a pokyn k uskutečnění převratu zase zrušil. Dokladem jeho velkého strachu je i jeho setkání s moskevským vedoucím

³¹ TAUBMAN, c. d., s. 25.

³² Květy, *Spiknutí proti mému otci*, 7. září 1990.

tajemníkem Nikolajem Jegoryčevem. „*Koljo, Chruščov všechno ví. Všechno je ztraceno, dá nás všechny zastřelit.*“³³ Jegoryčev se snažil Brežněva marně uklidnit. Ten měl skoro „na krajíčku“. „*Ty Chruščova neznáš, ty Chruščova neznáš, opakoval stále.*“³⁴

Ač měl Brežněv z vůdce velký strach, Chruščov se projevil úplně opačně, než se od něj očekávalo. Odjel na dovolenou na Picundu, kde se dokonce setkal s jedním ze spiklenců, krasnodarským krajským tajemníkem Georgijem Vorobjovem. Snad se mělo jednat o jakousi kontrolu Chruščova, zdali se neděje něco mimořádného. První tajemník se ho také vyptával na údajné rozhovory mezi ním a Ignatovem; ten vše popřel.

Zanedlouho dorazil na Picundu nejen Anastas Ivanovič Mikojan,³⁵ ale i Sergej mladší. Otec synovi povyprávěl o rozhovoru, jež vedl s Vorobjovem. Řekl mu: „*Vypadá to, že je to všechno výplod fantazie. Ujistil nás, že informace tohoto člověka... ani si teď nemůžu vzpomenout, jak se jmenuje – že je to nesmysl.*“³⁶ Tímto bylo téma uzavřeno.

Po Chruščovově vyptávání si spiklenci byli jistí, že jejich plán byl prozrazen. Ministr obrany maršál Rodion Jakovlevič Malinovskij je uklidnil, když je informoval, že armáda nebude nijak zasahovat ve prospěch Chruščova. I KGB byla zcela na jejich straně. Spiklenci se tedy rozhodli využít nepřítomnosti Chruščova v hlavním městě k dokončení jejich plánu a svržení prvního tajemníka bylo s konečnou platností dohodnuto na říjen.

Přeci jenom se u Chruščova objevila určitá zvědavost a o několik dní později zavolal členovi předsednictva Dmitriji Poljanskému. Požadoval hlášení o tom, co se v Moskvě děje za jeho zády. Ač mu i vyhrožoval, že osobně přiletí, aby si to zjistil,

³³ TAUBMAN, c. d., s. 25

³⁴ Tamtéž.

³⁵ Vysoký stranický činitel, v letech 1964-65 předseda prezidia Nejvyššího sovětu, člen politbyra do r. 1966.

³⁶ CHRUŠČOV, c. d., s. 58.

Poljanský ho přesvědčoval, že ho členové předsednictva rádi uvidí. Chruščov tento telefonát velice rozčílil.

Mezi Chruščovovy zásluhy patří i rozvoj kosmonautiky, která za jeho vlády slavila velké úspěchy. Dne 12. října 1964 se Chruščov spojil s tříčlennou posádkou kosmické lodi Voschod, která byla vyslána na oběžnou dráhu kolem Země. Byl to velký okamžik i pro samotného Chruščova, který v tom spatřoval své úspěchy.

Ještě téhož večera na Picundě zazvonil telefon. Dle svědectví Sergeje mladšího byl na druhé straně Michail Andrejevič Suslov.³⁷ Zde je nutné poznamenat, že někteří pamětníci jsou toho názoru, že volal Brežněv. Je však možné, že Brežněv byl natolik vystrašen,³⁸ že místo něj zavolal Suslov. Sergej popisuje tento rozhovor ve svých vzpomínkách. „*Poslouchám vás, soudruhu Suslove.‘ Následovala delší odmlka. Michail Andrejevič mu něco říkal. ‚Nechápu, jaké otázky? Rozhodněte beze mne,‘ odpověděl otec. ‚Já jsem přece na dovolené. Co může být tak naléhavé? Přijedu za dva týdny a pak to všechno projednáme.‘*“³⁹ Suslov byl však asi neodbytný a Chruščov začínal být značně nevrlý: „*Nic nechápu! Co to znamená, že všichni už jsou tam? Otázky zemědělství máme přece projednávat na listopadovém plénu.*“⁴⁰ Chruščov nakonec kapituloval a sdělil, že přiletí.

Následující den 13. října 1964, přijal první tajemník Gastona Palevského⁴¹ a pak se chystal na let do Moskvy. Šéf strany asi již věděl, že je to poslední zahraniční host, kterého přijal jako muž číslo jedna Sovětského svazu.

Zajímavé svědectví o průběhu letu podává člen osobní stráže šéfa stany Anatolij Michajlov. „*Chruščov projevoval nervozitu a krátce po startu udělal něco, co nikdy předtím: zabušil pěstí na dveře pilotní kabiny. Když nikdo nezareagoval,*

³⁷ Vysoký stranický činitel, člen předsednictva, v letech 1947-82 tajemník ÚV strany pro oblast ideologie.

³⁸ Podle svědectví Brežněv dostal před pučem strach a otálel s návratem z návštěvy NDR a Semičastnyj mu musel jménem ostatních dát telefonickou výstrahu: „Nepřijedete-li včas, bude se plénum konat bez vás; učiňte si z toho závěry“. DURMAN, K., *Popely ještě žhavé...*, s. 570.

³⁹ Květy, *Spiknutí proti mému otci*, 7. září 1990.

⁴⁰ Tamtéž.

⁴¹ Francouzský ministr.

obrátil se na velitele ochranky: „Majore! Prikazuji posádce letět do Kyjeva! V hlavním městě je spiknutí!“⁴² Nikdo z osobní stráže s ním však nemluvil, ani nemohl, jelikož měli přísný zákaz. Letadlo nakonec přistálo v Moskvě.

Zde neočekávalo Chruščov žádné uvítání, jak bývalo zvykem. „Na místo tradičně mávajících a usmívajících se členů předsednictva čekal jen zachmuřelý Semičastnyj se strohým – čekají na vás“.⁴³

Dalším ponížením pro Chruščova bylo i to, že místo jeho limuzíny ho na letišti čekala ne právě nová ZIL. První tajemník se neovládl: „Zrádci! Krista prodali! Postřílím je jako psy!“⁴⁴ Chruščov byl pravděpodobně na pokraji nervového vypětí. Auto pak zamířilo směr Kreml.

1.8. Průběh plenárního zasedání ÚV KSSS

Zasedání probíhalo ve znamení soustředěného útoku proti šéfovi strany. Přítomno bylo celkem 22 osob, několik tajemníků oblastních výborů KSSS a ministr zahraničí a obrany. Téměř všichni byli Chruščovovi chráněnci, kteří mu vděčili za svůj vzestup a jež až na jednu výjimku nevyslovili ani slovo na jeho obhajobu.

Chruščov zahájil zasedání a vyzval Brežněva, aby promluvil. Ten přednesl zničující obžalobu jeho osoby. Obvinil jej, že jeho reforma, která rozdělila stranu na zemědělské a průmyslové křídlo vedlo pouze k dezorganizaci zemědělství a průmyslu, navíc reforma byla v rozporu s leninskými zásadami. Brežněv mu také vytkl, že s ostatními lidmi jedná hrubě, „navykl si dělat rozhodnutí u oběda, nebere zřetel na názory jiných a často vypadá nesoustředěně, prakticky ve stavu deprese. Ve svém jednání jako vždy předsednictvo jednostranně ignoruje“.⁴⁵

⁴² MOULIS, c. d., s. 168.

⁴³ DURMAN, K., *Popely ještě žhavé...*, s. 570.

⁴⁴ MOULIS, c. d., s. 169.

⁴⁵ TAUBMAN, c. d., s. 28-29.

Slova se ujali i další řečníci. Jednou z hlavních výtek, jež vzešla od Petra Šelesty⁴⁶ i od Mazurova,⁴⁷ byl Chruščovův slib, že Sovětský svaz do roku 1970 překoná ve výrobě na hlavu Spojené státy, což se nestalo, ba jeho ambiciózní plán skončil fiaskem, až ztrapněním.

Voronov⁴⁸ hovořil o tom, že neexistuje žádné kolektivní vedení strany, ale že je vytvořen nový kult osobnosti Chruščova, který vše řídí. Stěžoval si také i na to, že nemohl vyjádřit svůj názor, aniž by si od šéfa strany nevyslechl křik a výtky.

Promluvil i Šelepin, který mu vytkl, že se začal obklopovat pochybnými lidmi a zneužívat moc. „*V bezduchem nadřování oblíbencům odepsal milionové dluhy, které nadělala jeho rodná ves Kalinovka. V roce 1956, za suezské krize, dovedl Sovětský svaz na okraj války, nesprávně postupoval za berlínské krize a na Kubě hazardoval s osudy světa*“.⁴⁹

Svoje řekl i Suslov, kterému vadilo to, že Chruščov provádí sebereklamu, že vše kladné se připisuje jen jeho osobě a naopak vše negativní oblastním výborům. „*Nikommu nenasloucháš, říkáš, že rozvoji zemědělství brání straničtí funkcionáři, ale přitom jsi všechno rozvrátil ty. Příliš jsi poslouchal příslušníky své rodiny, zvláště Adžubeje. Členy své rodiny voziš s sebou do zahraničí*“.⁵⁰

Mikojan podává svědectví i o tom, jak mu někteří z přítomných soudruhů vyčítali i maličkosti, jež se mnohdy nezakládaly na pravdě, jako například to, že Chruščov údajně prosadil, aby se jeho syn stal doktorem věd; nebo také to, že si ponechal pět automobilů, jež dostal darem od Násira v Egyptě.

Grišinovi⁵¹ se nelíbilo, že se v tisku objevují jen Chruščovovy projevy a fotografie, ale i to, jak „Chruščov udělal toto a támhleto“ aniž by byly zdůrazněny i jejich zásluhy. Krom toho si nejen on stěžoval na to, že domluvit si schůzku se šéfem strany je nyní téměř nemožné, že ho již čtyři roky nepřijal.

⁴⁶ V letech 1963-72 první tajemník ÚV KS Ukrajiny.

⁴⁷ Kirill Trofimovič Mazurov, v letech 1956-65 první tajemník ÚV KS Běloruska.

⁴⁸ Gennadij Ivanovič Voronov, člen předsednictva 1961-73, předseda vlády RSFSR v letech 1962-71.

⁴⁹ TAUBMAN, c. d., s. 30.

⁵⁰ Tamtéž.

⁵¹ Viktor Vasiljevič Grišin, v letech 1956-67 předseda sovětských odborů.

I když mělo promluvit ještě několik soudruhů, bylo večer zasedání přerušeno. Možná to bylo i tím, že si spiklenci začínali být jisti svým úspěchem. Obávali se však toho, že by je snad mohl první tajemník jednotlivě obvolávat a intervenovat u nich, aby ho neodvolali z jeho funkcí. Proto museli všichni slíbit, že večer nebudou zvedat telefony.

Chruščov se po zasedání vrátil domů, kde na něj již nedočkavě čekal jeho syn, jemuž jen řekl, že vše proběhlo tak, jak mu říkal, a odešel. Pak zavolal svému jedinému příteli Mikojanovi, kterému se svěřil, že odstoupí ze všech funkcí. „*Jsem už starý a unavený. Ať si teď poradí sami. To hlavní jsem udělal. Vztahy mezi námi a styl řízení se od základu změnily. Cožpak mohlo někoho jen napadnout, že můžeme Stalinovi říci, že nám nevyhovuje, a navrhnout mu, aby odstoupil? Nezůstal by z nás ani mastný flek. Ale teď? Strach zmizel a lidi se nebojí mluvit. A to je taky moje zásluha! Ale bojovat za sebe nebudu*“.⁵² Jistě si uvědomoval to, že všichni se k němu obrátili zády, a že nic jiného mu stejně nezbyvá. Nepochyboval určitě ani o tom, že jeho telefonní aparát je odposloucháván, a že nyní jsou všichni jeho protivníci informováni o jeho úmyslu podat rezignaci.

Následující den, 14. října, se pokračovalo ve vyčítavých projevech. Promluvil i Poljanskij,⁵³ který řekl, že se jejich vůdce stal jiným člověkem, povyšujícím se nad stranu. „*Sám Stalin se choval skromněji než vy, Nikito Sergejeviči. Vaše odhalení Stalina překračovala hranici slušnosti. Trpíte velíkáštvím, a ta nemoc je nevyléčitelná*“.⁵⁴

Nyní měl promluvit Mikojan. Ten jediný, ač zkritizoval šéfa strany za jeho výbušnost a častou podrážděnost, se ho snažil i hájit. Řekl: „*Směle vyzdvihuje lidi do funkcí; je však třeba, aby se zbavil chybného chování. Soudruha Chruščova je nutno zbavit přílišné zátěže, musí zůstat ve vedení strany*“.⁵⁵ Po jeho vystoupení se objevily

⁵² CHRUŠČOV, c. d., s. 86-87.

⁵³ Dmitrij Stěpanovič Poljanskij, v letech 1962-73 náměstek předsedy vlády SSSR, 1960-76 člen předsednictva.

⁵⁴ TAUBMAN, c. d., s. 31.

⁵⁵ MOULIS, c. d., s. 170.

negativní ohlasy i na něj, kdy mu Děmičov⁵⁶ pohrozil, že pokud by nadále bránil soudruha Chruščova, tak se i jeho osobou bude muset pléno zabývat.

Slova se ujal i Kosygin,⁵⁷ který oslovil Chruščova. „*Jste čestný člověk, ale postavil jste sám sebe proti předsednictvu. Nikomu nevěnujete pozornost, nikoho nevyslechnete, každého přerušíte*“.⁵⁸ Pak ještě pronesl, že jen intrikuje a nemá radost z toho, že jiní lidé rostou.

Podgornyj⁵⁹ souhlasil se všemi projevy, jež byly směřovány na adresu šéfa strany, samozřejmě nesouhlasil jen s návrhem Mikojana a dodal jen, že by bylo nejlepší, kdyby Chruščov sám požádal o uvolnění.

Jako poslední promluvil ještě jednou Brežněv. „*Souhlasím se všemi. Prošel jsem s vámi období od roku 1938. V 57. roce jsem bojoval za vás. Nemohu se dostat do rozporu se svým svědomím. Navrhuji zbavit s. Adžubeje povinností redaktora Izvestijí. Zbavit s. Charlamova funkce předsedy Výboru pro rozhlas a televizi. Zbavit s. Chruščova funkcí, jež zastává*“.⁶⁰ Členové ústředního výboru se mezitím začali scházet v nedalekém Sverdlovském sále v Kremlu, proto dal Brežněv pokyn, aby debata skončila, a aby se přikročilo k hlasování o návrhu na Chruščovovo odvolání.

Nikita Sergejevič se ujal slova také: „*Děkuji vám, že jste se o mé práci vyjádřili také příznivě. Jsem hrdý na toto předsednictvo a na jeho zralost jako celku. K vytvoření zralosti jsem svou kapkou, doufám, přispěl i já.*“.⁶¹ Pak jen odevzdaně prohlásil, že se všemi bojovat nemůže. Dokonce se i některým soudruhům omluvil za hrubé výrazy, jež užíval, jmenovitě Poljanskému a Voronovovi. Sám přiznal, že projevoval slabost. Do očí se mu vyhrnuly slzy: „*Tohle nejsou slzy sebelítosti. Bitva se Stalinovým kultem osobnosti byla velká a já jsem k ní trochu přispěl. Udělám, co*

⁵⁶ Petr Nilovič Děmičov, od roku 1961 tajemník ÚV strany.

⁵⁷ Alexej Nikolajevič Kosygin, vysoký stranický činitel, v letech 1960-64 první náměstek předsedy vlády a od roku 1964 se stal předsedou Rady ministrů.

⁵⁸ TAUBMAN, c. d., s. 32.

⁵⁹ Nikolaj Viktorovič Podgornyj, vysoký stranický činitel, v letech 1963-65 tajemník ÚV strany, 1960-77 člen předsednictva.

⁶⁰ MOULIS, c. d., s. 171.

⁶¹ Květy, *Spiknutí proti mému otci*, 21. září 1990.

*je nelepší pro stranu“.*⁶² Pak jen řekl, že neprosí o milost, že chce zbavit všech funkcí. Požádal jen, aby mu napsali vhodné prohlášení, které podepíše. Dokonce se i ponížil k tomu, že by i uvítal, kdyby mu byla vytvořena nějaká čestná funkce, ale že o ni přímo nežádá. Pak opustil jednací sál, stále jako první tajemník s vědomím, že je to naposledy.

Mikojan se ještě pokusil o to, udržet Chruščova u moci, což vyžadovalo velkou odvahu. Podal návrh, aby i nadále Chruščov zůstal v čele vlády, třeba i na omezenou dobu. Proti jeho návrhu ihned vystoupil Brežněv, který namítl, že s ohledem na jeho povahu a charakter není možné tento návrh přijmout.

Do místnosti pak byl znovu pozván Nikita Sergejevič. Podle Burlackého⁶³ *„usedl v předsednictvu na konci stolu. Měl vzezření nemocného člověka. Při referátu a během celého pléna Chruščov seděl se svěšenou hlavou. Oběma rukama se držel za spánky. Neztratil ani slovo, ale zdálo se, že v jeho očích byly slzy“.*⁶⁴

Předsednictvo nakonec jednohlasně přijalo rezignaci Nikity Sergejeviče Chruščova ze všech jeho stávajících funkcí. Schůze plenárního výboru ÚV byla Brežněvem zahájena v 18 hodin. Projev přednesl Suslov, který neopomněl poreferovat o přednesených obviněních, jež byla Chruščovovy vytknuta, kdy někteří soudruzi jeho monolog přerušovali výkřiky: *„Vyloučit ho ze strany! Postavit před soud!“*.⁶⁵ Na závěr pak přečetl prohlášení, v němž stálo, že Nikita Sergejevič Chruščov požádal o uvolnění ze všech funkcí.

To, co se odehrálo na zasedání předsednictva, jaké všechny obžaloby byly směřovány na Chruščova, Suslovův nelichotivý projev a vše další se mělo před lidmi utajit. Bylo pouze vydáno oficiální prohlášení, v němž bylo uvedeno, že Chruščov požádal o uvolnění vzhledem k jeho pokročilému věku a zhoršujícímu se zdravotnímu stavu. Chruščovovi byla nakonec ponechána jedna hodnost, členství v ÚV. Objevily se však i tiché protesty, aby mu byla tato funkce odebrána.

⁶² TAUBMAN, c. d., s. 32.

⁶³ Fjodor Michajlovič Burlackij, člen okruhu Chruščovových poradců.

⁶⁴ MOULIS, c. d., s. 172-173.

⁶⁵ Květy, *Spiknutí proti mému otci*, 21. září 1990.

Nakonec plénum zvolilo nového prvního tajemníka, jímž se stal jednohlasně Brežněv. Ten se ujal slova a vítězoslavně prohlásil, „že Chruščov se vypořádal se Stalinovým kultem po jeho smrti, zatímco my s kultem Chruščova za jeho života“.⁶⁶ Samozřejmě, že o kvalitativním rozdílu mezi oběma kulty pomlčel. Kosygin se stal předsedou vlády a Mikojan předsedou prezidia Nejvyššího sovětu.

Když přišel Chruščov domů, řekl synovi: „*Sám jsem napsal žádost o uvolnění ze zdravotních důvodů. Teď zbývá to formálně schválit usnesením plenárního zasedání. Řekl jsem, že se ukázněně podrobím všem usnesením, která ústřední výbor přijme. Ještě jsem řekl, že budu bydlet, kde rozhodnou*“.⁶⁷

Konec Chruščovovy éry byl také koncem jeho experimentů. Členové stranického aparátu si oddechli. Teď už nebyli popoháněni strachem a obavami k lepším výsledkům a nápravám chyb. Nyní se již neměli čeho obávat a šli po zaručených vyšlapaných cestíčkách. Režim začal postupně zabředávat do bahna.

Ač byl formálně hlavou státu předseda Nejvyššího sovětu SSSR, ve skutečnosti v zemi zaujímal nejvyšší funkci generální tajemník strany. „Když se příslušníci sovětské vládnoucí vrstvy spojili ke svržení Chruščova, bylo rozhodnuto, že již žádná jednotlivá osoba nemá mít znovu tolik moci, a do politického systému byly zabudovány nástroje kontroly vlády“.⁶⁸

Velice výstižná je anekdota z brežněvovských dob. „*Ve vlaku sedí Stalin, Chruščov a Brežněv. Vlak zpomaluje a zastaví. Stalin prohlásí: ‚To je škůdcovství. Popravte strojvůdce – je to nepřítel!‘ Stane se, ale vlak stojí dál. ‚Ne, soudruzi,‘ ozve se Chruščov. ‚Strojvůdce byl nevinný, musíme ho rehabilitovat!‘ Udělají to, ale vlak pořád stojí. A tu vstane Brežněv, zatáhne záclony u okna kupé a řekne: ‚Mysleme si, že jedeme*““.⁶⁹

⁶⁶ MOULIS, c. d., s. 173.

⁶⁷ CHRUŠČOV, c. d., s. 87.

⁶⁸ GALEOTTI, M., *Čas úzkosti: bezpečnost a politika v sovětském a postsovětském Rusku*, Praha 1998, s. 20.

⁶⁹ MOULIS, c. d., s. 174.

1.9. Odchod do penze

Jak prožíval první hodiny a dny samotný Chruščov? Sergej mladší popisuje, že když se jeho otec vrátil 14. října domů, vydali se společně na procházku. Sergej to nevydržel a musel se ho zeptat, kdo zastane jeho funkci. Otec mu odpověděl: *„Prvním tajemníkem bude Brežněv a předsedou rady ministrů zase Kosygin. Kosygin je vhodný kandidát. Na toto místo jsem ho navrhoval už po uvolnění Bulganina. Vyzná se v ekonomice a je pracovitý. O Brežněvovi se dá těžko vyjadřovat. Je příliš měkký a lehce se nechá ovlivnit svým okolím. Nevím, zda bude mít dost sil pokračovat ve správné politice. Ale to se mě už jako důchodce netýká.“*⁷⁰

Téhož dne za Chruščovem z pověření Brežněva přijel Mikojan, aby ho informoval o rozhodnutí předsednictva ÚV. Sdělil mu, že jeho vila na Leninských horách a nynější dača se mu ponechávají doživotně. Avšak dojde k tomu, že jeho stávající personál bude obměněn. Jeho důchod bude činit pět set rublů a automobil bude i nadále mít k dispozici. Otec Mikojanovi za vše poděkoval a ještě dodal: *„Nevím, jak dokážu žít jako důchodce, nic nedělat“*.⁷¹ Pak se na rozloučenou ještě objali a políbili.

Ten den se zhroutil Chruščovovi svět. *„Tvář jakoby mu pohlubla a zešedla, a pohyboval se pomaleji. Jídla se sotva dotkl“*.⁷² Informace o Chruščovovu „odchodu do penze“ se ve sdělovacích prostředcích objevily až dva dny poté, co došlo k jeho sesazení. Jeho samotného zklamalo to, s jakým klidem veřejnost přijala jeho odchod, ba jak se i místy objevovaly pocity ulehčení. Chruščov byl zvyklý pracovat 14 až 16 hodin denně a nyní neměl co na práci. První dny trávil ve svém křesle nebo dlouhými procházkami na své dače. Postupně zanevřel na politiku, nechtěl o ní mluvit a ani nechtěl, aby na ni byla zaváděna řeč.

Překonávat tyto deprese, jež sužovaly bývalého tajemníka, mu pomáhal i jeho osobní lékař Vladimír Grigorjevič Bezzubik. Kromě toho, že s ním sedával i několik

⁷⁰ Květy, *Spiknutí proti mému otci*, 21. září 1990.

⁷¹ CHRUŠČOV, c. d., s. 91.

⁷² TAUBMAN, c. d., s. 611 - 612.

hodin a rozmlouval s ním, mu také předepsal tisíce prostředky a léky na spaní, aby mohl lépe zvládat tyto pro něj strašné dny.

Za čas začal opět číst noviny a k překvapení všech poslouchal pořady Hlasu Ameriky, BBC a Deutsche Welle. Ze zpráv se dovídal smutné informace o tom, že mnoho jeho reforem bylo zrušeno. Čas si zpestřoval i sledováním filmů. Mezi jeho oblíbené patřil Disneyův film o ptácích či historický Šestý červenec o roce 1918, jenž vychází ze hry antistalinistického dramatika Michaila Šatrova. Staronovým koníčkem se mu stalo také fotografování. Již ve svém mládí měl Chruščov fotoaparát a nyní si ho opět pořídil. Na co opravdu nikdy nezanevřel, bylo zahradničení.

V ústraní na venkovské dače žil Chruščov až do své smrti. Zemřel 11. září 1971 na selhání srdce.

2. Tisk

2.1. *Rudé právo*

Deník Rudé právo jako ústřední tiskový orgán Komunistické strany Československa zaujímal velmi důležitou roli v propagandě komunistického režimu. Prezentovalo oficiální stanoviska stranického a státního vedení k aktuálním událostem a informovalo též společnost o politice KSČ.⁷³

Impulesem k vydávání Rudého práva byl rozkol uvnitř československé sociální demokracie v letech 1919-1920 a vznik KSČ.⁷⁴ V tehdejší redakci Práva lidu získali většinu stoupenci levice: Bohumír Šmeral, Václav Vacek a Ivan Olbracht. Antonín Němec, jenž byl majitelem i vydavatelem listu, však znemožnil „šmeralovskému“ křídlu publikovat jejich stanoviska. Levicoví politici začali tedy vydávat vlastní deník Rudé právo - první číslo vyšlo 21. září 1920.⁷⁵ Šéfredaktorem se stal Bohumír Šmeral,⁷⁶ který byl zároveň jeden ze zakladatelů Komunistické strany Československa.

Rudé právo vycházelo v ilegality i v období druhé světové války; po roce 1948 došlo ke sloučení Práva lidu a Rudého práva. V letech 1948-1989 sehrálo Rudé právo důležitou roli v propagaci tehdejší ideologie a tak patřilo k deníkům s nejvyšším nákladem. Na podzim 1989 došlo k rozdělení redakce Rudého práva, kdy jedna část začala deník vydávat sama; později byl přejmenován na Právo.

⁷³ Komunistický režim rozlišoval mezi jednotlivými médii, výlučné postavení měla po celou dobu redakce Rudého práva, obsazená prověřenými novináři-komunisty, ale i obdařená mimořádnou důvěrou režimu a právem určovat mediální agendu. KONČELÍK, J. – VEČEŘA, P. – ORSÁG, P. *Dějiny českých médií 20. století*, Praha 2010, s. 140.

⁷⁴ DOLEJŠÍ, V., *Noviny a novináři: z poznámek a vzpomínek*, Praha 1963, s. 44.

⁷⁵ Tento den byl pak slaven, jako Den tisku, rozhlasu a televize.

⁷⁶ DOLEJŠÍ, c. d., s. 43.

2.1.1. V člancích Rudého práva se píše...

První zmínky o odchodu Nikity Sergejeviče Chruščova do důchodu se objevily na stránkách Rudého práva 16. října 1964. Deník uveřejnil článek, který se týkal plenárního zasedání Ústředního výboru KSSS, jež proběhlo 14. října 1964. Zpráva informovala o uvolnění Nikity Sergejeviče Chruščova ze stávajících funkcí. *„Plénum ÚV KSSS vyhovělo žádosti soudruha N. S. Chruščova, aby byl uvolněn z funkcí prvního tajemníka ÚV KSSS, člena předsednictva ÚV KSSS a předsedy rady ministrů SSSR vzhledem k vysokému věku a zhoršení zdravotního stavu“.*⁷⁷ Článek dále obsahoval informace o tom, že prezídium Nejvyššího sovětu nejen jednohlasně vyhovělo žádosti soudruha Chruščova o uvolnění, ale též jednohlasně zvolilo novým předsedou rady ministrů SSSR Alexeje Nikolajeviče Kosygina a prvním tajemníkem ÚV KSSS Leonida Iljiče Brežněva.

Nikitu Chruščovovi byla nakonec ponechána jediná funkce, a to členství v ÚV. I když se jednalo spíše o „symbolickou“ funkci, objevily se protesty proti tomu, aby mu byla ponechána, jelikož většina sovětských politiků požadovala úplné odstranění Chruščova z politického života. O těchto událostech však žádný tisk neinformoval.

Dne 17. října 1964 byly v Rudém právu uveřejněny blahopřejné dopisy zaslané komunistickými stranami soudruhům Brežněvovi a Kosyginovi. Komunistická strana Polska, Bulharska, Německa i Číny zde přála soudruhům mnoho úspěchů ve vedení strany a zavazovaly se k další spolupráci. *„Bulharská komunistická strana vždy šla a půjde i nadále po boku velké strany Lenina v boji za úplné vítězství socialismu a komunismu, za co možná nejtěsnější semknutí socialistických zemí, za neustálé posilování jednoty mezinárodního komunistického a dělnického hnutí na základě marxismu-leninismu a proletářského internacionalismu“.*⁷⁸

⁷⁷ Rudé právo, 16. říjen 1964, s. 1.

⁷⁸ Rudé právo, 17. říjen 1964, s. 5.

Během následujících několika dnů se na stránkách tohoto deníku objevovaly další blahopřejné telegramy zasílané ostatními komunistickými stranami, které také dávaly najevo, že budou spolupracovat a následovat Sovětský svaz. Vyjadřovaly též přání, aby se i nadále naplňovala politika, stanovená na XX. a XXII. sjezdu.

Domnívám se, že tímto způsobem dávaly jednotlivé komunistické strany najevo solidaritu a nejspíš i podřízenost vůči Sovětskému svazu. Nechtěly si pravděpodobně nepatřičnými otázkami a výroky znepřátelit nové sovětské vedení, jelikož ještě nevěděly, co od něj mohou očekávat; proto často vydávaly jednotlivá vládní komuniké, v nichž většinou byla změna vítána s „radostí“.

V Rudém právu vyšel i úvodník moskevské Pravdy s názvem „Důsledná leninská generální linie KSSS“, jenž zdůrazňoval důležitost dodržování leninských zásad pro správný chod komunistických stran. *„Pouze na základě leninské zásady kolektivního vedení lze usměrňovat a rozvíjet rostoucí tvůrčí iniciativu strany a všeho lidu“.*⁷⁹

Jak tedy bylo v novinách uveřejněno, leninské zásady měly být tou pravou cestou, která vede k neochvějné soudržnosti a prosperitě zemí sovětského tábora. Je si však nutné uvědomit, že občan, který chtěl být věren „pravému“ komunismu a dodržovat jeho zásady, asi musel během několika desetiletí projít mnohými otřesy své víry. Vždyť tu byl po tři desetiletí velký vůdce Stalin, jehož ideologie byla tou pravou, pak však KSSS prohlásila, že šlo o velký omyl. Po něm nastoupil Nikita Sergejevič Chruščov, jenž se pasoval na představitele „pravého“ komunismu. V roce 1964 však vše bylo opět jinak. Strana odhalila, že se jednalo o omyl a zárukou pravého komunismu se nyní měl stát Brežněv a opět dodržování leninských zásad.

Blahopřejný dopis zaslaný československou komunistickou stranou byl v Rudém právu uveřejněn 18. října 1964 - soudruhům Brežněvovi a Kosyginovi blahopřáli ke zvolení do těch nejodpovědnějších funkcí první tajemník ÚV KSČ Antonín Novotný a československý předseda vlády Jozef Lenárt.

⁷⁹ Rudé právo, 17. říjen 1964, s. 5.

V článku s názvem „Manifestace přátelství ve Varšavě“ se zamýšlel první tajemník Ústředního výboru PSDS Gomulka nad rezignací Nikity Sergejeviče Chruščova. Napsal, že to na jednu stranu vyvolalo určité překvapení, což vyplývá z úlohy SSSR v socialistickém táboře a z její pozice, jež zaujímá ve světě, na straně druhé to pro něj tak velkým překvapením nebylo, jelikož „v rozhovoru loni na podzim mi soudruh Chruščov řekl, že uvažuje o možnosti vzdát se svých funkcí.“⁸⁰ Zde se také poprvé od odchodu Nikity Sergejeviče Chruščova objevila chvála za jeho zásluhy v oblasti upevňování hospodářské moci SSSR i v boji za světový mír.

Dne 19. října 1964 byl v Rudém právu otištěn článek „Bratrské strany k usnesení ÚV KSSS“, ve kterém reaguje Jednotná socialistická strana Německa na rezignaci Chruščova, jež vyvolala ve straně i v německém socialistickém lidu hluboké pohnutí. „Je známo, že také soudruh N. S. Chruščov má zásluhy za provádění marxisticko-leninské politiky vypracované ÚV KSSS.“⁸¹ Německá socialistická strana však nyní vložila důvěru v nové vedení Sovětského svazu a zavazovala se k další spolupráci mezi stranami.

I János Kádár, maďarský generální tajemník, ve svém projevu uveřejněném v tomto deníku zdůraznil zásluhy Nikity Sergejeviče Chruščova v boji proti Stalinovu kultu osobnosti a snahy o zachování míru.⁸²

Rudé právo zveřejnilo též reakci italského listu Unita, hodnotící první články moskevské Pravdy; některé komentáře v ní publikované, dle ředitele listu Unita Maria Alicaty, vyznívaly jako kritika Chruščova, přičemž však dle něj nebyla kritizována generální linie KSSS a SSSR pod jeho bývalým vedením. Dále napsal, že uspokojivé je, že „první starostí KSSS po změnách ve vedení bylo zdůraznění, že kritika soudruha Chruščova se nedotýká hlavních tezí XX. sjezdu a že naopak na základě těchto tezí KSSS hodlá udržet a rozvíjet bratrské vztahy se všemi komunistickými stranami a přispívat k jednotě“.⁸³

⁸⁰ Rudé právo, 18. říjen 1964, s. 3.

⁸¹ Rudé právo, 19. říjen 1964, s. 3.

⁸² Tamtéž.

⁸³ Tamtéž.

Dle mého názoru si Komunistická strana Sovětského svazu jistě nemohla dovolit kritiku Chruščovovy politiky, týkající se zmiňovaného sjezdu. Vždyť nejdůležitějším „přáním“ ostatních komunistických stran bylo, aby se i nadále pokračovalo v politické linii, jež byla na sjezdu stanovena. Kdyby sovětské vedení tuto politiku podrobilo kritice, zničilo by veškeré záruky, které „požadovaly“ komunistické strany sovětského bloku.

I Komunistická strana Československa vydala 20. října 1964 prohlášení, publikované na stránkách tohoto deníku, jež vyjadřovalo překvapení a pohnutí z informací, týkajících se uvolnění Chruščova ze všech funkcí. *„Naše strana a náš lid oceňovaly činnost soudruha Chruščova spjatou jak s prováděním generální linie Komunistické strany Sovětského svazu v boji za uplatňování politiky mírového soužití, tak s odhalováním nesprávných metod v období kultu osobnosti“.*⁸⁴ Na druhé straně však KSČ zdůraznila, že soudruh Chruščov již nemohl plně zastávat úkoly, jež plynou z tak vysokého postavení vzhledem k jeho zhoršujícím se zdravotnímu stavu.

Odvolání Nikity Sergejeviče Chruščova však v některých zemích vyvolalo větší obavy a nepokoje, kterých se oprávněně Sovětský svaz obával. Generelní tajemník italské komunistické strany Luigi Longo ve svém projevu řekl, že *„způsob, jakým byly změny provedeny, italské komunisty znepokojuje, a zároveň upozornil na Togliattiho připomínku, že ve všech socialistických zemích vznikají potíže, protiklady a nové problémy, které je potřeba líčit tak, jak skutečně jsou“.*⁸⁵ IKS asi obměna ve vedení Sovětského svazu natolik překvapila a zaskočila, že se obávala, zda to nebude mít nějaké závažné dopady.

Na stránkách Rudého práva reagovali na rezignaci Chruščova i američtí představitelé, konkrétně tehdejší prezident Johnson. Uvádí se zde, že americký prezident přijal od sovětského vyslance ujištění, že vláda SSSR nezamýšlí nijak

⁸⁴ Rudé právo, 20. říjen 1964, s. 1.

⁸⁵ Tamtéž, s. 3.

měnit základní linii zahraniční politiky, a že i nadále se Sovětský svaz bude podílet na udržení míru ve světě.⁸⁶

2.2. Průboj

Průboj, tiskový orgán severočeského krajského výboru KSČ, vydával Krajský výbor KSČ Ústí nad Labem.⁸⁷

Původně tento deník vycházel již od roku 1920 v Lounech, od roku 1921 do roku 1930 se stal orgánem KSČ. V letech 1930-1931 došlo ke změně názvu na Rudý průboj, který byl v roce 1931 sloučen s časopisem Svoboda. Od roku 1936 do roku 1938 deník vycházel pod názvem Průboj pracujícího lidu. Znovu byl obnoven 15. května 1945 jako týdeník Komunistické strany Československa pro Postoloprty, Louny a okolí.

Dne 1. ledna 1949 začal vycházet jako krajský list v režii komunistické strany Ústí nad Labem.⁸⁸ V roce 1960 byl pak sloučen s libereckým listem Cesta míru a stal se krajským deníkem vycházejícím až do roku 1990.

2.2.1. V člancích Průboje se píše...

Informace o uvolnění Nikity Sergejeviče Chruščova se na stránkách regionálního tisku objevila později než v jiných denících. Až 20. října 1964 otiskl Průboj prohlášení předsednictva ústředního výboru KSČ, v němž bylo čtenářům oznámeno, že žádost o uvolnění Nikity Sergejeviče Chruščova byla přijata s překvapením celou Komunistickou stranou Československa, ale zároveň KSČ chápe, že vzhledem ke zmiňovaným zdravotním obtížím, nemůže jistě zastávat své dosavadní vysoké funkce.⁸⁹

⁸⁶ Rudé právo, 20. říjen 1964, s. 3.

⁸⁷ KONČELÍK – VEČEŘA – ORSÁG, c. d., s. 149.

⁸⁸ <http://www.usti-nl.cz/dejiny/1945-95/ul-8-88.htm>, 15. 10. 2011.

⁸⁹ Průboj, 20. říjen 1964, s. 1.

Prohlášení v tomto článku informuje čtenáře i o tom, že KSČ byla ÚV KSSS ujištěna, že politika Sovětského svazu půjde i nadále cestou uskutečňování linie XX. a XXII. sjezdu KSSS, cestou marxismu-leninismu a proletářského internacionalismu. *„Předsednictvo ústředního výboru Komunistické strany Československa vyslovuje jistotu, že těsná spolupráce a přátelství mezi oběma našimi zeměmi a bratrskými stranami se bude dále upevňovat a rozšiřovat“.*⁹⁰

Součástí Průboje byl i „Mezinárodní přehled“, v němž redaktor reflektoval nedávné politické změny, které se udály na nejvyšších státních místech Sovětského svazu. Sděluje, že odstoupení Nikity Sergejeviče Chruščova vyvolalo mez lidmi zbytečné znepokojení. Vysvětluje to tím, že řídit tak velký stát, který udává světovou politiku, je velice náročné, a že je to již nad síly sedmdesátiletého člověka. Neopomenul ani připomenout záslužné Chruščovovy činy. A dále dodává, že *„jestliže se v jeho činnosti projeví i některé chyby, je to zase jenom logické při vši té spoustě práce, kterou musel zastat a kterou také udělal“.*⁹¹ Čtenáře zde ještě posledními slovy ujišťuje, že Sovětský svaz slíbil dodržovat politickou linii, jež byla stanovena již za Chruščova na XX. sjezdu KSSS.

Cílem nejen Sovětského svazu, ale i KSČ bylo především obhájit politiku, jež prosazovali a zároveň se snažili bránit pronikání všech nepatřičných informací, které nepodporovaly komunistickou ideologii.⁹² Komunističtí představitelé si jistě nepřáli, aby v lidech odvolání Nikity Chruščova vyvolávalo zbytečné otázky či pohnutky.⁹³ I když ještě na přelomu srpna a září občané Československa bujaře vítali tehdejšího prvního tajemníka, který jim děkoval lichotkami, jak to uměl jen on, nyní bylo potřeba, aby na něj lidé zapomněli. Domnívám se, že u mnoha občanů tehdejšího Československa to nebyl velký problém, že výměnu sovětského vůdce brali jako

⁹⁰ Průboj, 20. říjen 1964, s. 1.

⁹¹ Tamtéž, s. 2.

⁹² Příkladem může i být vysílání Svobodné Evropy, jež tehdejší komunistický režim označoval za „štvavou vysílačku“ a snažil se obyvatelům ČSSR znemožnit její příjem.

⁹³ Komunistický režim předkládal lidem takový obraz událostí a světa, který zrovna potřeboval, a který mu vyhovoval. MALIA, M., *Sovětská tragédie: dějiny socialismu v Rusku v letech 1917-1991*, Praha 2004, s. 350.

danou věc, kterou stejně nemohou nijak ovlivnit. Možná si jen říkali, co přinese nový vůdce, jak moc se to dotkne jejich životů, jestli spíše pozitivně či negativně. Navíc Nikita Sergejevič Chruščov nepatřil mezi nejlepší vůdce. Ano, dokázal ve svých strhujících projevech přesvědčit lidi o tom, že Sovětský blok jen „kvete“, ale opak byl skutečností. Sovětský svaz se potýkal s velkými problémy, které se Chruščov snažil chvastounstvím a velkolepými slovy zamaskovat. Navíc při vší své horečné aktivitě, kterou vynakládal během let, kdy byl u moci, zůstával Chruščov pouze šéfem, nikoli však skutečným vůdcem. Nikdy naštěstí nedosáhl formátu Lenina, Stalina, Maa či Castra, neboť k takovému postavení bylo třeba nějakého zásadního revolučního úspěchu.⁹⁴

2.3. Pravda

Historie slovenského deníku Pravda sahá až do roku 1920, kdy původně pod názvem Pravda chudoby vycházel týdeník Československé sociálnědemokratické strany na Slovensku. V roce 1924 došlo ke zkrácení názvu novin na Pravda. V říjnu 1925 se Pravda stala deníkem Komunistické strany Československa.

K další změně došlo v únoru roku 1930, kdy se přestěhovala redakce těchto novin z Prahy do Bratislavy. V roce 1934 bylo vydávání novin na čas přerušeno a pokračovatelem se stal ilegální Hlas ľudu. V roce 1944 začala vycházet v Bánské Bystrici povstalecká Pravda.

V letech 1948 až 1989 se stala deníkem Ústředního výboru Komunistické strany Slovenska, který informoval čtenáře v tehdejší linii komunistické ideologie.⁹⁵ Od roku 1990 přestala být Pravda orgánem ÚV KSSS a stala se majetkem akciové společnosti.

⁹⁴ MALIA, c. d., s. 352.

⁹⁵ KONČELÍK – VEČEŘA – ORSÁG, c. d., s. 149.

2.3.1. V článcích Pravdy se píše...

Zpráva o rezignaci bývalého prvního tajemníka Nikity Sergejeviče Chruščova se objevila i na stránkách slovenského deníku Pravda 18. října 1964. Jako již předešlé deníky i v Pravdě byla uveřejněna informace o tom, že Chruščov požádal o uvolnění z funkcí vzhledem k svému pokročilému věku a zhoršenému zdravotnímu stavu, čemuž Plenární zasedání ÚV KSSS dne 14. října 1964 jednomyslně vyhovělo.⁹⁶

V následujících dnech byly na stránkách deníku Pravda uveřejněny projevy soudruha Brežněva a Kosygina, v nichž přednesli představy o budoucí politice Sovětského svazu, dodržování leninského principu mírového soužití, nutné spolupráci komunistických stran v boji proti imperialistům atd.⁹⁷ V projevech se však již ani jeden nezmiňoval o bývalém vůdci a jeho zásluhách – bylo to proto, že Sovětský svaz se snažil o to, aby se již o Chruščovovi více nemluvalo, ba se na něj i trochu pozapomnělo.

V Pravdě byl také uveřejněn přepis televizního projevu prezidenta Spojených států Lyndona Johnsona, v němž se vyjadřoval k nedávným událostem, jež se odehrály v Sovětském svazu. Prezident sdělil, že americká vláda nemá žádné jiné informace než ty, jež byly uveřejněny v oficiální zprávě vydané Sovětským svazem. Dále řekl, *„že je presvedčený, že dôvodom ke zmenám neboli Chruščovove mierové opatrenia, a odvolal se na ubezpečenie veľvyslanca SSSR vo Washingtone Anatolija Dobrynina, že nová sovietska vláda nezamýšľa meniť základnú líniu svojej zahraničnej politiky“*.⁹⁸ Přepis projevu amerického prezidenta byl s největší pravděpodobností uveřejněn proto, že i když byla Amerika kapitalistickou zemí, jež se vyznačovala samými negativy, které samozřejmě tisk vždy neopomenul

⁹⁶ Pravda, 18. říjen 1964, s. 1.

⁹⁷ Pravda, 20. říjen 1964, s. 3.

⁹⁸ Tamtéž, s. 5.

zdůraznit,⁹⁹ jednalo se o světovou velmoc a stanovisko, jež bylo oficiálně uveřejněno, mělo s největší pravděpodobností mít vliv na čtenáře novin, na jejich vnímání výměny vůdců Sovětského svazu, jako na jednoduše danou věc, za kterou se neskrývají žádné jiné pohnutky, než jen uvolnění Nikity Chruščova kvůli osobním důvodům. Komunisté se tak snažili předejít tomu, aby lidé neměly zbytečný „zmatek“ v informacích.¹⁰⁰ Vždyť ne zrovna málo obyvatel tehdejšího Československa poslouchalo vysílání Svobodné Evropy, jež přinášelo jiný, objektivnější pohled, čehož si byli komunističtí představitelé dobře vědomi a bojovali proti tomu všemi prostředky.¹⁰¹ A právě proto bylo důležité, aby bylo uveřejněno oficiální stanovisko amerického prezidenta, které mělo zamezit jakýmkoliv pochybnostem a nežádoucím otázkám.

V článku „*Ďalej upevňovať súdržnosť komunistického hnutia*“ jsou uveřejněny jednotlivé ohlasy komunistických stran na změny v sovětském vedení - například ÚV Komunistické strany Indie označuje změny ve vedení KSSS „*za úplne vnútornú záležitosť sovietskoho ľudu*“¹⁰² a stačí jí ujištění KSSS, že i nadále bude dodržovat mírovou politiku a spolupráci s jejich socialistickou zemí.

2.4. Mladá fronta

Idea vzniku mládežnického vydavatelství se zrodila již za druhé světové války v tehdejších ilegálních Hnutí mládeže za svobodu. K tomuto účelu měla sloužit

⁹⁹ Cílem Sovětského svazu bylo propagovat výhody, které poskytovalo socialistické zřízení, ukázat občanům sovětského bloku život v kapitalistických státech s důrazem na jeho negativní stránky, jako například: kriminalitu, nezaměstnanost, špatné sociální poměry, nemravný život atd.

¹⁰⁰ Média v Československu měla udržovat občany poslušné a neinformované. Bylo vždy vydáno oficiální stanovisko k dané události, které nemělo prozrazovat nic víc, než si tehdejší režim přál.

¹⁰¹ Obyvatelé ve snaze získat relativně objektivní informace o dění ve světě a zemích Sovětského bloku museli naladit zahraniční rozhlasové stanice. Proto Československo, Sovětský svaz a ostatní země východního bloku rušili vysílání západních rozhlasových stanic. V ČSSR režim rušil toto zahraniční vysílání po dobu dlouhých 36 let.

¹⁰² Pravda, 20. říjen 1964, s. 5.

tiskárna v Panské ulici v Praze,¹⁰³ která jím byla v květnu 1945 obsazena, a kde začali vydávat vlastní deník. Vznik názvu Mladá fronta se inspiroval předválečným časopisem Mladá kultura, jenž byl tehdy vydáván levicovými studenty.

První číslo Mladé fronty vyšlo 9. května 1945 a již od počátku oslovilo svou nabídkou nejen mladou generaci, na kterou se deník původně zaměřoval, ale též širokou skupinu dalších čtenářů. V redakci deníku pracovali nestraníci i sociální demokraté, národní socialisté, komunisté a lidovci. Díky Mladé frontě se začaly postupně vydávat tisíce knižních titulů, které si našly oblibu v mnoha českých domácnostech.¹⁰⁴

*„Počítalo se tehdy s tím, že bude založena literární revue Generace soustřeďující objektivně všechny proudy mladé kultury. Pod názvem Středoškolák byl obnoven někdejší Studentský časopis, do něhož před válkou psali nejvýznamnější autoři mladé generace. S Jaroslavem Foglarem se tehdy Mladá fronta dohodla, že bude v jeho redakci vydávat časopis Junáci vpřed s Rychlými šípy a že bude nakladatelem jeho knih. Ke startu byl připraven i týdeník My 45“.*¹⁰⁵ Nesmíme také zapomenout na jeden z nejoblíbenějších časopisů, který dokázal přežít všechny režimy a jenž má stále oblibu mezi mladou generací, a to časopis Mateřídouška.¹⁰⁶

V roce 1953 se zestátněním tiskáren došlo i ke změnám v deníku Mladá fronta, který se stal účelovým zařízením při ÚV ČSM.¹⁰⁷ Od roku 1970 se Mladá fronta stala orgánem Ústředního výboru Socialistického svazu mládeže, jenž byl i jejím vydavatelem.

Zvrat pro deník Mladá fronta představoval rok 1989, kdy již od 20. listopadu 1989 se Mladá fronta pokoušela poskytovat relativně pravdivé informace o událostech v tehdejším Československu.¹⁰⁸ V roce 1990 pak došlo k další změně, kdy již deník nevydával ÚV SSM, ale opět vydavatelství Mladá fronta.

¹⁰³ Původně patřila německému deníku Prager Tagblatt.

¹⁰⁴ <http://www.mf.cz/o-spolecnosti/historie-spolecnosti/>, 14. 10. 2011.

¹⁰⁵ <http://www.mf.cz/o-spolecnosti/historie-spolecnosti/>, 15. 10. 2011.

¹⁰⁶ KONČELÍK – VEČEŘA – ORSÁG, c. d., s. 147.

¹⁰⁷ Ústřední výbor Československého svazu mládeže.

¹⁰⁸ <http://www.mf.cz/o-spolecnosti/historie-spolecnosti/>, 15. 10. 2011.

2.4.1. V člancích Mladé fronty se píše...

Mladá fronta 17. října 1964 uveřejnila na svých stránkách „Zprávu o plenárním zasedání ÚV KSSS“, ve které byly uvedeny tytéž informace jako v Rudém právu či v Pravdě. Ani v Mladé frontě nebyly oficiálně zveřejněny žádné nové či rozšiřující informace o nedávných událostech, což bylo způsobeno tím, že i tento deník byl pod kontrolou Komunistické strany Československa.

Stejně jako v jiných denících i v Mladé frontě byly 18. října 1964 zveřejněny blahopřejné dopisy zaslané komunistickými stranami soudruhu Brežněvovi a Kosyginovi. Vládní komuniké vydané Francouzskou komunistickou stranou, v němž stálo, že *„vzhledem k mimořádné úloze KSSS, kterou hraje v mezinárodní oblasti, jsou změny ve vedení strany a sovětského státu velmi závažné pro komunisty a národy celého světa“*.¹⁰⁹ Z tohoto komuniké je cítit nejistota a obavy z nedávných událostí, jež se odehrály v Sovětském svazu. Komunistická strana Francie byla jednou ze stran, která dávala své obavy nejvíce najevo ve svých vládních prohlášeních.

Zajímavé bylo též vyjádření Komunistické strany Belgie, jež bylo asi nejvíce pozitivně nakloněné politice Nikity Sergejeviče Chruščova a jež, dle mého názoru, bylo nejvíce otevřené. Píše se zde, že ÚV KS Belgie *„sdílí pohnutí vyvolané odchodem soudruha Chruščova. Spatřuje v tomto pohnutí oprávněnou poctu, kterou vzdáváme soudruhovi Chruščovovi za jeho výjimečné zásluhy v boji národů proti silám války a útlaku“*.¹¹⁰ Vyjádření vydané Komunistickou stranou Belgie bylo s největší pravděpodobností uveřejněno na stránkách toho deníku asi proto, že v něm bylo podáno vysvětlení, proč odchod Nikity Sergejeviče Chruščova vyvolal tak velké pohnutí v řadě komunistických stran sovětského bloku, což bylo jednoduše vysvětleno Chruščovovými výjimečnými zásluhami, které vedly k uvolnění politiky jednotlivých socialistických zemí. Informace obsažené v tomto článku byly

¹⁰⁹ Mladá fronta, 18. říjen 1964, s. 2.

¹¹⁰ Mladá fronta, 20. říjen 1964, s. 2.

pravděpodobně směřovány ke čtenáři, k jasnému a stručnému objasnění některých negativních hledisek a názorů na tuto událost.

Dne 24. října 1964 deník Mladá fronta uveřejnil článek „Významné prohlášení italských komunistů – Delegace IKS do Moskvy“, který se zmiňoval o komuniké ze zasedání Italské komunistické strany z 22. října 1964,¹¹¹ v němž se konstatovalo, že IKS doposud nemá k dispozici dostatek informací, vedoucích k jasnému objasnění výměny Nikity Sergejeviče Chruščova. Až je bude mít k dispozici, bude schopna udělat hlubší analýzu události. Co vůbec vyjadřovalo italské vládní komuniké? Proč takové stanovisko IKS zaujímala k dané věci? Italská komunistická strana pravděpodobně takto dávala najevo své obavy z budoucnosti, jelikož Nikita Chruščov byl pro ně zárukou politiky, jež Komunistické straně Itálie vyhovovala. Jednalo se o strategii spolupráce a mírového přátelství mezi Sovětským svazem a IKS. Nyní se obávala, zda i nové vedení Sovětského svazu půjde cestou stejné ideologické linie. Na druhé straně však zdůrazňovala důležitost rychlého vytvoření nového uspořádání mezinárodních mírových vztahů v boji za světový mír, který může být narušen hrozbou atomového zbrojení. Závěrem informuje, že vedení Komunistické strany Itálie se rozhodlo o vyslání své delegace do Moskvy, k setkání s představiteli ÚV KSSS.

2.5. Svobodné slovo

Svobodné slovo bylo ústředním deníkem Československé socialistické strany;¹¹² jeho počátky sahají až do roku 1907, kdy vycházelo pod názvem České slovo. Původně se jednalo o ústřední tiskový orgán národně socialistické strany.

V roce 1914 došlo k pozastavení vydávání Českého slova, znovu pak bylo obnoveno až v roce 1918. Od roku 1945 do roku 1996 vycházel deník pod názvem Svobodné slovo.¹¹³ V roce 1997 začalo vycházet pod názvem Slovo.

¹¹¹ Mladá fronta, 22. říjen 1964, s. 2.

¹¹² KONČELÍK – VEČEŘA – ORSÁG, c. d., s. 146.

2.5.1. V člancích Svobodného slova se píše...

List Svobodné slovo 18. října 1964 otiskl jednotlivá komuniké komunistických zemí, jež vyjadřovaly podporu novému vedení Sovětského svazu. Autor článku informoval o schůzkách a poradách, jež proběhly v posledních dnech v Bílém domě. Americký prezident Johnson údajně projednával s vedoucími činiteli význam a možné důsledky změn v sovětském vedení. Do USA byl také vyslán sovětský velvyslanec Dobrynin, který se setkal s Johnsonem, jenž prohlásil, že *„vláda USA se bude nadále snažit dosáhnout vzájemného pochopení se všemi zeměmi a je odhodlána hledat dále cesty k zajištění míru“*.¹¹⁴ Prezident Johnson byl tedy ochoten spolupracovat s kterýmikoliv představiteli Sovětského svazu, kteří budou nakloněni mírovým snahám. Šlo mu především o udržení světového míru, jenž byl jedním z hlavních volebních hesel jeho kampaně. V USA se v té době schylovalo k prezidentským volbám, kdy Johnson potřeboval pro splnění svých předvolebních slibů, aby i nadále Sovětský svaz podporoval udržení míru ve světě. Jeho protikandidát, americký konzervativní politik Barry Goldwater, naopak prosazoval provádění politiky otevřeného nepřátelství vůči socialistickým zemím.

Ve stejný den byl otištěn článek s názvem „Důsledná leninská generální linie KSSS“, jenž zdůrazňoval silnou jednotu komunistické strany, stojící na leninských zásadách, která je díky nim neotřesitelná a soudržná. Důkazem toho je údajně i zasedání ÚV KSSS ze 14. října 1964. Píše se zde, že *„leninská strana je nepřitelem subjektivismu a živelnosti v komunistické výstavbě. Jakékoli fantazírování je jí cizí právě tak jako nepromyšlené a ukvapené závěry, usnesení a akce, odtržené od skutečnosti. Stejně tak chvastounství a fražérství, záliba v administrování, neochota přihlížet k tomu, co už dokázala věda a potvrdily zkušenosti z praxe“*.¹¹⁵ Nikita Sergejevič Chruščov byl vlastně po svém uvolnění obviňován ze subjektivismu, z fražérství a ukvapených řešení.¹¹⁶ Tehdejší tisk však o těchto obviněních nikde

¹¹³ <http://katalog.fsv.cuni.cz/DigitalniKnihovna/>, 15. 10. 2011.

¹¹⁴ Svobodné slovo, 18. říjen 1964, s. 2.

¹¹⁵ Tamtéž.

¹¹⁶ MALIA, c. d., s. 352.

přímo nepsal, většinou byla veškerá obžaloba, týkající se Chruščova, v novinách pečlivě ukryta. Domnívám se, že to je i případ tohoto článku, ve kterém se přímo nepíše, že se těmito prohřešky provinil právě Nikita Sergejevič Chruščov, ale příslušní lidé zasvěcení do všech podrobností, dobře věděli, koho se tato obvinění týkají. Cílem těchto článků bylo, aby byl definitivně Chruščov odsouzen všemi komunistickými představiteli, nejen jako špatný člověk, ale i vůdce.

Dne 27. října 1964 Svobodné slovo informovalo o schůzce na polsko-sovětské hranici, v polské lesnaté oblasti Blalowieska Puscza, kde došlo k jednání mezi představiteli KSSS¹¹⁷ a PSDS¹¹⁸. Dle informací uveřejněných v deníku „*obě strany projednaly v ovzduší přátelství a naprosté názorové shody otázky dalšího rozvoje vztahů mezi KSSS a PSDS i otázky všestranné spolupráce mezi Sovětským svazem a Polskem*“.¹¹⁹ Podle informací rádia Svobodná Evropa zde šlo spíše o vysvětlování změn, jež se udály na nejvyšších místech Sovětského svazu, o ujištění ze strany nového sovětského vedení, že i nadále bude pokračovat v dosavadní politice.¹²⁰

Článek uveřejněný 30. října 1964 s názvem „W. Gomulka: Základní silou socialistického tábora je SSSR“, obsahuje zajímavou pasáž Gomulkova projevu, v němž říká: „*Přesvědčili jsme se rovněž, že při personálních změnách ve vedení KSSS a Sovětského svazu, uskutečněných na základě zasedání předsednictva ÚV KSSS, kterému předsedal soudruh Chruščov, a pléna ÚV KSSS byly dodrženy leninské zásady vnitrostranické demokracie*“.¹²¹ Článek dále informoval, že ÚV Komunistické strany Sovětského svazu rezignaci Nikity Sergejeviče Chruščova přijal, jelikož k tomu měl opodstatněné důvody. PSDS pravděpodobně konečně dostalo uspokojivé vysvětlení nedávných událostí a rozhodlo se tedy vydat jednotné stanovisko, jež dalo najevo, že PSDS stojí za novým vedením Sovětského svazu.

¹¹⁷ Za KSSS se schůzky zúčastnili: Brežněv, Kosygin a Andropov.

¹¹⁸ Za PSDS byli účastní: Gomulka, Cyrankiewicz a Kliszko.

¹¹⁹ Svobodné slovo, 27. říjen 1964, s. 2.

¹²⁰ PEROUTKA, F. *Mluví k vám Ferdinand Peroutka: rozhlasové komentáře Rádio Svobodná Evropa*, II. díl, Praha 2005, s. 236.

¹²¹ Svobodné slovo, 30. říjen 1964, s. 2.

O osobu bývalého prvního tajemníka a důvody jeho odvolání se již Komunistická strana Polska nezajímala.¹²²

Tentýž den informovalo Svobodné slovo o jednání představitelů Komunistických stran Francie a Sovětského svazu, jež vedl za Sovětský svaz sám Brežněv a Maichale, člen francouzského politbyra.¹²³ Toto setkání, jak informoval list, probíhalo velice přátelsky a výsledkem bylo, že se obě strany rozhodly pokračovat ve společném boji za komunismus a mír. Dále se ujistily o vzájemné spolupráci a zachování komunismu na základě principů marxismu-leninismu a dokumentů moskevských porad „bratrských stran“.¹²⁴

I Komunistická strana Francie tedy pravděpodobně dostala patřičně uspokojivé vysvětlení, týkající se uvolnění Nikity Chruščova ze své funkce prvního tajemníka, a noví představitelé Sovětského svazu dělali jistě vše proto, aby uklidnili a přesvědčili FKS, že k žádným razantním změnám v sovětské politice nedojde. Ale co by se stalo, kdyby Komunistická strana Francie a Itálie nedostaly dostatečně uspokojivé odpovědi? Došlo by snad z jejich strany k nějaké revoltě či protestům? Pravdou je, že FKS a IKS ne vždy plně souhlasili s politikou, jež prosazovala Komunistická strana Sovětského svazu. Pokusy KSSS vnutit své doktríny ostatním stranám, přinejmenším mimo východní Evropu, se střetávaly s narůstajícím odporem.¹²⁵ Francouzští a italští komunisté se proti utiskovatelskému charakteru sovětského zřízení stavěli již od poloviny šedesátých let. Jejich kritika vešla později ve známost pod označením eurokomunismus.¹²⁶ Stalo se tedy, že Komunistická strana Itálie se postupem času začala distancovat od politiky KSSS, krok za krokem se vymaňovala i ze sovětské ideologické náruče.¹²⁷

¹²² PEROUTKA, c. d., s. 236.

¹²³ Svobodné slovo, 30. říjen 1964, s. 2.

¹²⁴ Tamtéž.

¹²⁵ BRZEZINSKI, Z., *The Soviet Bloc: Unity and Conflict*, Cambridge 1967, s. 455.

¹²⁶ SERVICE, R., *Soudruzi: světové dějiny komunismu*, Praha 2009, s. 288.

¹²⁷ Tamtéž, s. 342.

2.6. Večerní Praha

První číslo Večerní Prahy nebo také Listu všech Pražanů vyšlo 1. dubna 1955. Zakladatelem listu byly odbory a až do roku 1961 redakce Večerní Prahy sídlila v odborovém vydavatelství Práce na Václavském náměstí. Poté se přestěhovala do budovy Rudého práva na Poříčí.¹²⁸

Původně byla Večerní Praha založena jako zpravodajský list, který měl v hlavním městě přinášet čerstvé informace v době od rána do rána. Jeho úkolem také bylo oživit čtenářský zájem, navíc přinášel odlehčené zprávy a obnovil i pouliční prodej kameloty.¹²⁹

List všech Pražanů se od ostatních deníků a listů lišil tím, že byl „veselejší“, jak v grafické podobě, tak i v obsahu a titulcích, proto se stal velice oblíbenými novinami mezi lidmi. Obsahoval jak celostátní, zahraniční, tak i pražské zpravodajství.¹³⁰

2.6.1. V článcích Večerní Prahy se píše...

Informace o odchodu Nikity Sergejeviče Chruščova se objevila i na stránkách listu Večerní Praha 19. října 1964. Jako v ostatních novinách a denících se na titulní straně objevilo „Prohlášení předsednictva ústředního výboru KSČ“.

Komunistická strana Československa zde dávala najevo, že uvolnění Nikity Chruščova bylo přijato celou stranou a veřejností s překvapením a pohnutím, avšak chápe, že i přes jeho záslužné činy, jistě již vzhledem k pokročilému věku a zhoršujícímu se zdravotnímu stavu nemůže zastávat tak rozhodující funkci, jakou je vedení a řízení Sovětského svazu.¹³¹

¹²⁸ http://prazsky.denik.cz/zpravy_region/vecerni-praha-smela-byt-veselejsi20091109.html, 16. 10. 2011.

¹²⁹ KONČELÍK – VEČEŘA – ORSÁG, c. d., s. 146.

¹³⁰ http://prazsky.denik.cz/zpravy_region/vecerni-praha-smela-byt-veselejsi20091109.html, 16. 10. 2001.

¹³¹ Večerní Praha, 19. říjen 1964, s. 1.

Ač byla Večerní Praha prezentována jako list, který se směl od ostatních deníků a listů lišit,¹³² tak bohužel tu odlišnost jsem zde vůbec neobjevila. Co mě však nejvíce překvapilo, bylo to, že odvolání Nikity Sergejeviče Chruščova byl věnován pouze jediný článek na stránkách tohoto listu, který navíc nepřinesl žádné nové informace, které by čtenáři lépe osvětlily dění na nejvyšších místech sovětské vlády. Na rozdíl od ostatního tehdejšího tisku, který přeci jen věnoval tomuto tématu více prostoru.

2.7. Lidová demokracie

Deník Československé lidové strany,¹³³ jež byl založen v roce 1919 v Praze. Původně byl název tohoto deníku Lidové listy, ale v roce 1945 došlo k přejmenování na Lidová demokracie. Deník byl vydáván až do roku 1990.

2.7.1. V článcích Lidové demokracie se píše...

Lidová demokracie na svých stránkách uveřejnila ohlasy představitelů některých komunistických stran, týkajících se změn v sovětském vedení. Jak již bylo zmiňováno, některé strany přijímaly obměnu ve vedení s neklidem, zatímco některé strany k tomu přistupovaly pouze jako k záležitosti KSSS a vedoucích orgánů Sovětského svazu. Otázkou nadále zůstává, proč některé strany k novému vedení přistupovaly spíše skepticky. Negativní pohled na danou problematiku měla například Komunistická strana Francie a Itálie. S kladným přijetím se setkáváme u Komunistické strany Německa, Československa a dalších, které toto usnesení vydané KSSS přijaly jako danou věc, bez jakýchkoliv otázek a žádostí o bližší vysvětlení. Ano, dalo se očekávat, že taková velká změna nezůstane bez

¹³² Novinářka a fejetonistka Olga Šulcová, která na vlastní kůži prožila začátky listu Večerní Praha v rozhovoru pro Pražský deník, popisuje Večerní Prahu jako list, který směl být „veselejší“, v titulcích i v obsahu svých příspěvků, a proto se stal mezi pražany oblíbený.

¹³³ <http://katalog.fsv.cuni.cz/DigitalniKnihovna/>, 16. 10. 2011.

nějaké odezvy, ale proč zrovna tyto dvě země se s tím nehodlaly bez důslednějšího objasnění smířit? Bylo to snad tím, že se více bály než ostatní o svojí budoucnost? Nebo projevíly jen méně strachu nad vyjádřením pochybností, jenž změna vyvolala? Je důležité si uvědomit, že jak Komunistická strana Francie, tak i Itálie nebyla pod tak silnou kontrolou Sovětského svazu, jako například KS Československa¹³⁴, což mělo vliv na to, že FKS i IKS si mohli dovolit být poněkud otevřenější a nebát se pokládat i nepříjemné dotazy či vyjadřovat obavy nad náhlou a nečekanou změnou. Vývoj komunistických stran byl v těchto zemích poněkud odlišný než v ČSSR. Ač patřila KS Francie po 2. světové válce k nejsilnějším stranám,¹³⁵ usilovaly ostatní nekomunistické strany o to, aby došlo k omezení vlivu a moci FKS na minimum, snažily se také zabránit jakýmkoliv snahám o úplné převzetí moci ve Francii komunistickou stranou, jak tomu bylo v některých jiných evropských zemích. Když pak hovoříme o politickém období první poloviny šedesátých let ve Francii, je politický život především spjat s tehdejšími prezidentem Charlesem de Gaullem,¹³⁶ jehož politika se vyznačovala silným antikomunismem,¹³⁷ tudíž možná spolupráce FKS a gaullistů nebyla možná.¹³⁸ I když FKS zažívala za své existence střídavě úspěchy i neúspěchy, nikdy se jí nepodařilo dosáhnout zásadního zlomu, který by

¹³⁴ Po únorovém převratu v roce 1948 se stala Komunistická strana nejsilnější stranou v Československu, a tím převzala veškerou moc. Sovětský svaz se tak stal rozhodující mocností, která diktovala světovou politiku, podle níž se řídila i KSČ.

¹³⁵ Ve volbách konaných 21. října 1945 ve Francii se stala nejsilnější politickou stranou FKS, pro niž se vyslovilo těsně přes 5 miliónů voličů. Dosáhla tak v novém parlamentě absolutní převahy.

¹³⁶ Generál Charlese de Gaulle se proslavil již za 2. světové války, kdy začal budovat hnutí tzv. Svobodných Francouzů, které bojovalo proti nacismu po německé okupaci Francie. Podařilo se mu vytvořit mnohatisícovou armádu a od roku 1942 přejmenoval své hnutí na tzv. Bojující Francii, jež považoval za reprezentanta Francie. V roce 1944 převzal politickou moc a byl jmenován předsedou prozatímní francouzské rady. Díky jeho úspěšné zahraniční politice se zasloužil za začlenění Francie do Rady bezpečnosti OSN. V roce 1945 podal rezignaci na svou funkci, jelikož nesouhlasil s ústavou 4. republiky, a poté se stáhl do ústraní. Problémy s koloniemi a hlavně povstání v Alžírsku dopomohly de Gaullovy opět k moci. Roku 1958 se pak stal prezidentem a u moci se udržel až do roku 1969, kdy abdikoval na svou funkci.

¹³⁷ *Dějiny Francie*, Praha 1988, s. 605.

¹³⁸ Stoupenci generála de Gaulla vytvořili 1. října 1958 novou politickou stranu - Svaz pro novou republiku, UNR. *Dějiny Francie*, c. d., s. 628.

vedl ke státnímu převratu a vládě jedné strany. Podobný vývoj můžeme sledovat i u PCI,¹³⁹ která také po 2. světové válce byla jednou z nejsilnějších politických stran v Itálii. Zlom však nastal v roce 1947, kdy byla PCI vytlačována z nejdůležitějších mocenských struktur a pozic.¹⁴⁰ Další ranou pro PCI bylo vyloučení z okruhu vládních stran a z přímého podílu na výkonné moci.¹⁴¹ Stejně jako FKS i PCI nikdy nezískala výlučné a rozhodující postavení v zemi.

Dne 21. října 1964 byl také uveřejněn předvolební projev generálního tajemníka Italské komunistické strany Luigiho Longa, ve kterém hovořil o tom, že protikomunistická propaganda se snaží ve své předvolební kampani využít odstoupení Nikity Sergejeviče Chruščova k tomu, aby odpoutala pozornost italských voličů od vnitrostranických problémů, a tak zastírala politickou krizi „koalice levého středu“.¹⁴² Nepochybuji o tom, že během předvolební kampaně se objevovaly snahy o zdiskreditování stran jinými stranami, což nebylo jistě ničím neobvyklým. Jak jsem již zmiňovala, ač byla PCI postupně vytlačována z důležitých mocenských pozic, a tak politicky izolována, po většinu poválečného období se těšila stabilnímu, byť pomalému nárůstu voličů.¹⁴³ Avšak snahou nekomunistických stran bylo tomuto nárůstu zamezit a PCI co nejvíce oslabit, k čemuž měla pravděpodobně sloužit i rezignace Chruščova, na kterou se italští komunisté dívali s obavami a pochybnostmi, čehož se možná snažili využít ostatní nekomunistické strany v podobě vyvolání pochybností a tím i rozkolu uvnitř komunistické strany.

¹³⁹ Italská komunistická strana.

¹⁴⁰ HLOUŠEK, V. – KOPEČEK, L., *Rudí a růžoví: transformace komunistických stran*, Brno 2002, s. 42.

¹⁴¹ Je třeba zdůraznit, že PCI se nevyčlenila z této sféry nějakým vlastním vědomým rozhodnutím, nýbrž byla z ní vyloučena. Tato „dohoda o vyloučení“, potvrzená nástupem studené války, se nadlouho stala jedním z nejdůležitějších faktorů stability a přetrvání italského systému politických stran. HLOUŠEK – KOPEČEK, c. d., s. 42.

¹⁴² Lidová demokracie, 21. říjen 1964, s. 2.

¹⁴³ KUNC, J., *Stranické systémy v re/konstrukci: Belgie, Itálie, Španělsko, Československo, Česká republika*, Praha 2000, s. 92.

2.8. Zhodnocení československého tisku

Když jsem si pročetla tisk, vydávaný v období komunistického režimu, získala jsem dojem, že ač byly jednotlivé články publikovány na stránkách nejrozličnějších deníků a listů, autorem jakoby vždy byl jediný člověk. I když jsem se snažila vybírat tisk český, slovenský nebo regionální, často jsem narazila na téměř až dokonalou podobu článků. Většinou byl jen pozměněn titulní název, jinak informace v něm obsažené byly totožné, místy i shodné s ostatními.¹⁴⁴ Jistě to bylo způsobeno tím, že veškerý tehdejší tisk, byl pod kontrolou komunistického režimu.¹⁴⁵

S touto skutečností se však objevují zásadní otázky, kupříkladu: Jak tedy novináři získávali informace o jednotlivých událostech? V čem ve skutečnosti spočívala jejich práce? Které všechny orgány ovlivňovaly činnost a fungování novin? Jak byly organizovány jednotlivé redakce? Atd. Hned na začátku si je nutné uvědomit, že nástup komunismu byl předzvěstí mnoha změn, média již neodpovídala za svou činnost veřejnosti, nýbrž KSČ jakožto rozhodující politické síle a sloužila výhradně k prosazování jejích cílů. Podstatou novinářské činnosti se za období komunismu stala stranickost, hlavním posláním médií bylo vyvolávat hromadný souhlas veřejnosti s politikou KSČ. Výsledkem této činnosti byla poslušná rezignace neinformovaných občanů. Rozhodující roli v každé redakci hrál cenzor, jenž byl tzv. plnomocníkem HSTD.¹⁴⁶ A jaké byly jeho hlavní úkoly? Kontrola obsahů,

¹⁴⁴ Novináři se snažili o to, nijak neodlišit svá média, proto se neodchylovali od „správného“ výkladu informací, aby zbytečně neprovokovali vládnoucí moc. Spokojovali se tedy jen s oficiálními informacemi. Mediální agenda byla tak do značné míry určována úředníky.

¹⁴⁵ Po státním převratu v únoru 1948 se komunisté spolu s mocí ujali i řízení médií. To však neznamenalo pouhou úpravu struktury a vlastnických vazeb médií, s únorem započal razantní nástup nového modelu veřejné komunikace – modelu typického pro totalitní režimy, modelu založeného na jiné společenské funkci a odlišné hospodářské základně médií i na specifickém způsobu jejich kontroly a řízení. Charakteristickým rysem byla snaha maximalizovat kontrolu KSČ nad průběhem mediální komunikace, a izolovat tak občany od „závadných informací“ a orientovat jejich názory žádoucím směrem. KONČELÍK – VEČEŘA – ORSÁG, c. d., s. 137.

¹⁴⁶ HSTD – Hlavní správa tiskového dohledu byla specializovaná cenzurní instituce, jež vznikla tajným usnesením vlády 22. dubna 1953, jakožto samostatný útvar ministerstva vnitra s úzkými pracovními vazbami na StB. Své sídlo měla, jak v Praze, tak i v Bratislavě. Její činnost byla pak ukončena v roce 1966 vydáním tiskového zákona.

zasahování do znění článků; schválené obtahy podepisoval k tisku a pak znovu schvaloval signální výtisky k rozšiřování. Pokud chybělo jeho razítko na prvním signálním výtisku, nemohl začít tisk periodika.¹⁴⁷ Co se týče informačních zdrojů, tak s nástupem komunismu skončilo doposud běžné využívání světových agenturních zpráv. „Československá tisková kancelář¹⁴⁸ byla nyní chápána jako jediný centrální československý zpravodajský orgán. Výhradním vykladačem mezinárodní politiky se stal aparát KSČ. Domácí tisková agentura se dostala pod vliv sovětské agentury TASS¹⁴⁹.“¹⁵⁰ A jaká byla úloha novináře? I ta se razantně změnila, nyní měl za úkol vysvětlovat svět, informovat měl teprve až po politické interpretaci významu událostí. Informace nejprve procházely politickou selekcí, až poté měly být oficiálně uveřejněny.¹⁵¹ Pracovat jako žurnalista mohli jen ti, kteří byli ochotni podvolit se požadavkům vládnoucí straně.¹⁵² KSČ zasahovala do personální politiky vydavatelství, a tak cíleně mohla udržovat novináře ve strachu o práci, a tím tedy poslušné.¹⁵³ Novináři, kteří nebyli ochotni spolupracovat s nově nastoleným režimem, byli hromadně propuštěni.

Uvolnění Nikity Sergejeviče Chruščova bylo na stránkách československého tisku málo reflektováno, což bylo způsobeno tím, že se lidé neměli již zabývat minulostí, nýbrž vzhlížet k budoucnosti, již měli nyní představovat Brežněv a Kosygin, noví muži Sovětského svazu.¹⁵⁴ Navíc bylo jakýmsi zvykem, že o padlích vůdcích se již v tisku příliš nepsalo, což nebylo výjimkou ani v případě Nikity

¹⁴⁷ KONČELÍK – VEČEŘA – ORSÁG, c. d., s. 139.

¹⁴⁸ ČTK, hovorově též ČETka, se stala oddaným nástrojem totalitní moci.

¹⁴⁹ Telegrafnoje agentstvo Sovetskogo Sojuza – tisková agentura Sovětského svazu.

¹⁵⁰ KONČELÍK – VEČEŘA – ORSÁG, c. d., s. 143.

¹⁵¹ Ekonomika měla být zobrazována jen jako kvetoucí a sportovní či vědecké úspěchy měly být připisovány novému společenskému zřízení.

¹⁵² Hned po únoru 1948 znemožňovaly akční výbory Národní fronty novinářskou činnost politicky nespolehlivým žurnalistům.

¹⁵³ KONČELÍK – VEČEŘA – ORSÁG, c. d., s. 168.

¹⁵⁴ Rudé právo, 16. říjen 1964, s. 1.

Chruščova. Noví vládní představitelé Sovětského svazu si přáli, aby se o něm již více nehovořilo, ba se i na něj zapomnělo.¹⁵⁵

Ve veškerém tehdejším tisku byla vydána pouze oficiální zpráva, jež oznámila odchod bývalého prvního tajemníka. Jako důvod jeho rezignace se uváděl jeho již pokročilý věk a zhoršující se zdravotní stav. Reakcí na tuto událost pak bylo to, že evropské komunistické strany vydávaly jednotlivá vládní komuniké, v nichž přijímaly rezignaci bývalého dlouholetého vůdce Sovětského svazu s pohnutím, protože i on měl podíl na budování linie XX. a XXII. sjezdu a mírové koexistence, za niž mu byli vděční. Na druhé straně však přáli mnoho úspěchů novému prvnímu tajemníkovi a předsedovi vlády SSSR. Na stránkách tisku se již více neobjevovaly Chruščovovy obrazy, projevy nebo chvála na jeho osobu. Nyní toto místo vyplnily životopisy a fotografie nových představitelů sovětského Ruska, jejichž úkolem bylo i prostřednictvím tisku uklidňovat stranické funkcionáře a obyvatele sovětského bloku, že i nadále bude pokračováno v politice, jež byla stanovena na XX. a XXII. sjezdu KSSS. Jednotlivé deníky a listy pak otiskovaly velice podobná prohlášení jednotlivých komunistických stran, v nichž vyjadřovaly radost z toho, že destalinizace a mírové soužití jsou i nyní hlavním bodem sovětské politiky. Výjimkou byly Komunistická strana Itálie a Francie, jež vysvětlení odvolání Nikity Sergejeviče Chruščova chápaly jako nedostatečné, což dávaly najevo ve svých vládních prohlášeních, jež byla otisknuta i v československém tisku. Jejich strach se však spíše týkal již zmiňovaného osudu destalinizace¹⁵⁶ a ne toho, co nyní bude s bývalým nejmocnějším mužem Sovětského svazu.

V listu Svobodné slovo byl vydán velice zajímavý článek, týkající se leninské linie, která již nadále nebude trpět některé věci. V tomto článku se nepřímě sneslo na Chruščovovu hlavu veškeré obvinění, jež stručně řečeno vypovídalo o tom, že Chruščov byl neschopný člověk, díky kterému se Sovětský svaz ocitl v hluboké krizi

¹⁵⁵ PEROUTKA, c. d., s. 232.

¹⁵⁶ Destalinizace je označení snah KSSS omezit po smrti Stalina negativní důsledky jeho vlády, stejně tak i zamezit dalšímu pěstování kultu osobnosti. Proces destalinizace vedl k určité liberalizaci politického systému Sovětského svazu.

a že již žádný jemu podobný vůdce nebude nikdy tolerován. V československém tisku se neobjevovaly články, které by přímo kritizovaly bývalého sovětského vůdce. Když už se nějaká ta kritika objevila, nebyla přímo vztažena na Chruščova, ale byla v obsahu sdělení pečlivě ukryta, jako v případě zmiňovaného článku.

Mým závěrem je, že se obyčejný čtenář jako já nemůže dozvědět z dobového komunistického tisku nic nového, ba naopak. Čtenáři jsou poskytovány většinou jen velice zkreslené a často i lživé informace. Při pročitání jednotlivých deníků a listů jsem získala dojem, že informace obsažené v člancích byly lidem podávány vždy pečlivě „zabalené“. Na veřejnost nesměla uniknout sebemenší informace, která by snad předtím nebyla schválena nejvyšším vedením. Čtenáři je tedy zprostředkována jen zkreslená zpráva, nikoliv ta skutečná realita. Na druhé straně však můžeme sledovat to, jak tehdejší komunistický režim manipuloval nejen s informacemi obsaženými v tisku, ale i s lidmi a s tím, co se „hodí“ jim sdělit, a co naopak ne. Čtenáři neměli tak možnost se dozvědět nic o tom, co vše se odehrálo před tím, než Nikita Sergejevič Chruščov podal rezignaci, jak se v Sovětském svazu vytvořilo spiklenecké centrum, které si stanovilo za úkol zbavit jejich vůdce moci a jeho výsadních pozic. O těchto událostech se mělo pomlčet, stejně jako o mnoha dalších.

3. Rozhlas

3.1. *Rádio Svobodná Evropa* - Radio Free Europe/Radio Liberty (RFE/RL)

Rádio Svobodná Evropa původně vzniklo jako rozhlasová organizace za účelem šíření objektivních informací¹⁵⁷ do zemí za železnou oponou;¹⁵⁸ jež bylo založeno Kongresem USA.

Rádio spadalo do kompetence tzv. Národní rady pro svobodnou Evropu. Jedinou možností, jak proniknout do Sovětského svazu a jeho satelitů, a tak svobodně informovat občany, byly rádiové vlny. Signál Svobodné Evropy byl za dob komunismu pečlivě rušen, aby nedocházelo snad k tomu, že by se lidé dovídali jiné informace, než které byly oficiálně interpretovány, a také aby je snad nenapadlo přemýšlet o tom, co je skutečně pravda a čemu věřit. Tehdejší komunistický režim si pečlivě hlídal to, co lidem má a nemá být sděleno.

Dne 25. února 1949 byla založena organizace s názvem Rada svobodného Československa¹⁵⁹ a reakcí na vznik této instituce bylo vybudování zpravodajské organizace National Committee for a Free Europe¹⁶⁰,¹⁶¹ již zřídil tehdejší zastupující ředitel CIA Allen Welsh Dulles.¹⁶² Dulles nakonec exulantům Ing. Janu Bervidovi, Petru Zenklovi, Ferdinandovi Peroutkovi a Juliu Firtovi sdělil, že se americké ministerstvo zahraničí rozhodlo vybudovat rozhlasový vysílač v Mnichově na území SRN.

¹⁵⁷ Komunistický režim o Svobodné Evropě až do listopadu 1989 tvrdil, že je to diverzní centrála a hnízdo špiónů. Pomlouvali Rádio Svobodná Evropa, a když už nestačila lež, tak do Svobodné Evropy nasadili StB agenty a teroristy.

¹⁵⁸ <http://www.rferl.org/info/history/133.html>, 17. 10. 2011.

¹⁵⁹ SEDLÁČEK, K. *Volá Svobodná Evropa*, Praha 1993, s. 12.

¹⁶⁰ Národní rada pro svobodnou Evropu.

¹⁶¹ SEDLÁČEK, c. d., s. 12.

¹⁶² V roce 1971 bylo veškeré spojení s CIA přerušeno, po dobu dvou let dostávala tato stanice finance prostřednictvím amerického ministerstva zahraničních věcí a od roku 1973 bylo financováno americkým Kongresem prostřednictvím Výboru pro mezinárodní vysílání – Board for International Broadcasting, BIB.

Dne 1. května 1951 bylo zahájeno vysílání Rádía Svobodná Evropa v češtině. Prvním ředitelem se stal Ferdinand Peroutka, který ve své funkci setrval až do roku 1961. RFE vysílalo na krátkých vlnách, postupem času až v deseti jazycích. Zaměřovalo se především na politickou, sociální, hospodářskou a kulturní situaci v zemích sovětského bloku. Mezi nejzajímavější československé hlasatele a žurnalisty v letech 1951 – 1968 patřili: Rozina Jadrná-Pokorná, jež měla na starosti hudební pořady, Ferdinand Peroutka (fejetony a úvahy) nebo Jožka Pejskar, který psal politické komentáře pod pseudonymem „Jožka Pero“.¹⁶³

Po přepadení Československa vojsky Varšavské smlouvy v roce 1968 došlo k velké emigraci československých občanů, z nichž řada byli novináři a publicisté - některým z nich byla nabídnuta práce v RFE. Za zmínění stojí například písničkář Karel Kryl či básník Ivan Diviš.

K velké změně v RFE došlo 30. června 1994, kdy bylo ukončeno vysílání v Mnichově a nově se začalo od 1. července 1994 vysílat z Prahy.¹⁶⁴

Definitivně bylo vysílání Svobodné Evropy ukončeno 30. září 2002, kdy se Kongres USA rozhodl přestat financovat další fungování rádia.

3.1.1. Rozhlasové komentáře Rádía Svobodná Evropa...

Pád Nikity Sergejeviče Chruščova, bývalého prvního tajemníka a dlouholetého vůdce Sovětského svazu, neunikl ani komentářům hlasatele Rádía Svobodná Evropa Ferdinandu Peroutkovi.

Během vysílání 24. října 1964 hovořil o tom, že nejnovější změna ve vedení Sovětského svazu se opět odehrála bez jakéhokoliv vědomí a účasti lidu, což nebylo ničím novým, jelikož takové události se v sovětském Rusku staly již mnohokrát. „*Prostě bylo oznámeno, že Nikita Chruščov byl a už není. Byla destalinizace a nyní v Rusku nastává dechruščovizace, rychlá, důkladná a bezohledná*“.¹⁶⁵ Veškeré

¹⁶³ SEDLÁČEK, c. d., s. 48.

¹⁶⁴ <http://www.rferl.org/info/chronology/538.html>, 18. 10. 2011.

¹⁶⁵ PEROUTKA, c. d., s. 231.

památky, které by jej připomínaly, tak zmizely přes noc, stejně tak i zbývající Chruščovovi přívrženci a důvěrníci byli odstraněni ze svých stávajících pozic.

Ferdinand Peroutka se ve svém vysílání zabýval otázkou, co vyvolala rezignace Nikity Sergejeviče Chruščova v zemích sovětského bloku. Jeho odpověď bylo, že v mnoha zemích odstoupení bývalého tajemníka vzbudilo řadu otázek a obav z toho, co nyní bude následovat, co vše zmizí spolu s Chruščovem. *„Koneckonců znamenal pro ně jakousi naději po dlouhých úplně černých letech. Jeho vystoupení proti stalinismu a následující uvolnění veřejného života a jiné úlevy nebudou zapomenuty“*.¹⁶⁶

Taková velká změna, i dle mého názoru, jistě musela vyvolat v lidech a hlavně v stranických funkcionářích řadu otázek, týkajících se jejich budoucnosti a toho, co s nimi nyní bude. Zda je stávající situace nějak razantně nepoznamená.

Ferdinand Peroutka ve svém vysílání reagoval na jednu z největších obav evropských komunistických stran, která se týkala budoucnosti destalinizace. Své posluchače uklidňoval, že o osud destalinizace se není třeba příliš obávat, jelikož to nebylo pouze dílem Nikity Sergejeviče Chruščova, i když on byl asi tím nejodhodlanějším hlasatelem. Konec procesu destalinizace by dle Peroutky, nastal pouze tehdy, kdyby lidé, kteří ji předtím uznali jako nezbytnost, nyní došli k názoru, že to byl vlastně omyl. Tuto myšlenku však nepokládal za reálnou.

Ferdinand Peroutka poté hovoří o tom, že jistým pravidlem vnitřní politiky Sovětského svazu vždy bylo, že padlý vůdce musel být důkladně odstraněn, ale i také zhanoben a rozdrcen. Jiné to nebylo ani v případě Nikity Chruščova. Během svého vysílání posluchače informoval o tom, že bývalý sovětský vůdce byl nyní odhalen jako diletant,¹⁶⁷ muž nezralých rozhodnutí a frázista. Ale nejen to, byl obviněn také z toho, že se stal pěstovatelem vlastního kultu osobnosti, vychloubačem, intrikánem *„a - což nás obzvláště zaujalo a rozveselilo – byl subjektivist“*.¹⁶⁸ Dle hlasatele byl subjektivismus snad všude, vždyť i Chruščovova vláda jej hledala a nalézala

¹⁶⁶ PEROUTKA, c. d., s. 231.

¹⁶⁷ Označení pro samouka, neodborníka, povrchního znalce.

¹⁶⁸ PEROUTKA, c. d., s. 232.

v spisovatelích a inteligentech, stalinisté z něj obviňovali protistalinisty a zase opačně, až došlo k tomu, že i Chruščovovi byla stržena maska a byl odhalen jako subjektivist.

Peroutka se pak blíže zabýval otázkou Chruščovova diletantismu, na který nyní sovětské vedení svádí veškeré problémy s hospodářstvím. Hovoří o tom, že Nikita Chruščov byl diletant v mnohém ohledu, jelikož byl mužem z lidu a samoukem. „*Kdyby sověty už dříve byly tolik zavrhovaly diletantismus jako nyní, byly by asi na první místo povolaly profesora ekonomie místo Chruščova*“.¹⁶⁹ Nyní však prý mělo nastat období, kdy s diletantismem bude navždy skončeno a větší důraz bude kladen na odborné vzdělání.

Nezbývá mi, než souhlasit s tím, že částečně si sovětské vedení mohlo samo za nesnáze, se kterými se nyní Sovětský svaz potýkal. Vždyť jakýmsi znakem sovětských vůdců bylo to, že to byli „muži z lidu“, kteří se díky práci a neutuchající pili vypracovali až na samotný vrchol. Je však otázkou, zda tito muži měli dostatek znalostí a zkušeností k řízení země. Mnozí z nich neměli nijak zvláštní předpoklady a zkušenosti s vedením tak velké společnosti a státu, a proto se často dopouštěli mnohých chyb a omylů. Nechci tím nijak ospravedlňovat osobu Nikity Chruščova, jelikož jistý díl odpovědnosti ležel i na jeho ramenou. Často jen nesnesitelně přeháněl a jeho vize a sliby skončily obvykle nezdarem. Sověty doteď jakoby potřebovaly lidového řečníka, kterým jistě Chruščov byl, aby lidé byli stále udržováni v přesvědčení, že vše je v naprostém pořádku a sovětský blok jen prosperuje. Nyní se však již stal neužitečným, a proto se ho rozhodli odstranit a zároveň mu připsat veškeré problémy.¹⁷⁰

Ferdinand Peroutka také okomentoval oznámení, týkající se toho, že na Chruščovovo místo nyní nastupují praktičtější muži s větším odborným vzděláním. Bylo řečeno, že se jednalo o děj, jenž byl nazván střídáním generací. „*Vskutku se zdá, že tomu tak je*“.¹⁷¹ Vyjadřuje názor, že nyní nastupuje generace, která je ještě

¹⁶⁹ PEROUTKA, c. d., s. 232.

¹⁷⁰ Hospodářství Sovětského svazu se ocitlo díky Chruščovovým neuváženým reformám v krizi.

¹⁷¹ PEROUTKA, c. d., s. 232.

vzdálenější od původní komunistické linie, jejích předsudků, psychologie a její zásadní nesnášenlivosti, v čemž spatřuje výhody. Nyní prý také mají možnost poučit se a vyvarovat se předešlým chybám.

Tématem vysílání rádia Svobodná Evropa dne 7. listopadu 1964 byl opět pád chruščovovské éry, jehož prvním důsledkem bylo to, že se v komunistickém bloku začaly ozývat nedisciplinované projevy sympatie k bývalému vůdci KSSS. Ferdinand Peroutka hovořil o tom, že dříve byly takové změny přijímány s mlčenlivostí. Podle něj ale změna nastala s uvolňující se disciplínou v komunistickém bloku, kdy již nebylo možno nadále střídat vůdce sovětského Ruska bez toho, aby evropští komunisté vyjádřili normální lidské pocity, jako byla vděčnost a přichylnost k jejich bývalému vůdci.

Dále pojednával o tom, že některé evropské země se nehodlaly jen tak smířit s náhlým a nečekaným odchodem Nikity Sergejeviče Chruščova, který se stal hlavním symbolem destalinizace a mírové koexistence, které se pevně zakořenily v evropském komunistickém hnutí. Nejednalo se zde tedy o Chruščova jako člověka, ale o to, co představoval. Podle Ferdinanda Peroutky patřily mezi nejvíce odbojné strany Komunistická strana Itálie a Francie, které po novém sovětském vedení žádaly řádné vysvětlení, týkající se odvolání bývalého prvního tajemníka a zároveň záruky, že bude i nadále v Chruščovově politice pokračováno. Daly prý také najevo, že pokud by se kurs sovětské politiky stočil jiným směrem, že to nepřijmou bez protestů a jiných následků.

Peroutka reagoval také na neobvyklý požadavek evropských komunistů, kterým bylo, aby Nikita Sergejevič Chruščov mohl veřejně promluvit a obhájit se. Jednalo se o nebývalé právo, které dosud nebylo padlým vůdcům uděleno. To, jak připouští Ferdinand Peroutka, však nebylo možné dovolit ani nyní. Místo toho byli noví sovětští vůdcové plni ochoty a vlídnosti, kdy celému sovětskému bloku i světu dávali jasně najevo, že v politice destalinizace a koexistence se bude pokračovat i nadále. Peroutka posluchače informoval i o tom, že do Moskvy nakonec zavítala jak francouzská, tak i italská delegace a bylo jim dovoleno „*nahlédnout do dokumentů, v nichž bylo uvedeno devětadvacet nevinných důvodů, pro něž bylo nutno*

*odstranit Nikitu Chruščova. Za Gomulkou dokonce Brežněv a Kosygin jeli na polsko-rakouskou hranici, kde se s ním sešli v pralese“.*¹⁷²

I já mám za to, že požadavek veřejného vystoupení a obhájení se Nikity Chruščova nemohl být poskytnut. Vyvstaly by pak obavy z toho, co všechno by byl schopen ve svém projevu říci. Je známo, že Chruščov patřil mezi velice dobré řečníky, kteří dokázali lidi ošálit a strhnout na vlastní stranu, což jistě nemohl Sovětský svaz dovolit. Za zmínku stojí rok 1957, kdy byl chystán puč proti jeho osobě. Tehdy mu bylo přiznáno právo promluvit k členům ÚV a on díky své výřečnosti dokázal puč odvrátit. Ale i kdyby mu bylo toto právo uděleno, ke komu by vlastně nyní Chruščov mluvil? Vždyť členové politbyra a ústředního výboru jej už definitivně „odepsali“. Tak tedy lidu? Ano, tam by možná mohl získat nějaké přívržence, kteří by s ním sympatizovali, ale co by vlastně sami zmohli? Nic. Sovětský svaz však jistě nechtěl, aby snad docházelo k nějakým více nedisciplinovaným projevům, a proto raději asi zvolilo přesvědčovací politiku, kdy se tedy nejen evropským komunistickým stranám, ale i celému světu snažili všemožně vysvětlit, že v politice mírové koexistence a destalinizace bude pokračováno.

A jak nakonec dopadlo setkání zástupců evropských a sovětských komunistů? Jak zmiňuje Ferdinand Peroutka, výsledkem byl opět soulad, kdy Gomulka a zmocněnci francouzské strany přijali sovětské vysvětlení asi jako dostatečné, jelikož pak již nekladli žádné otázky, týkající se odvolání Chruščova. Naopak delegátům Komunistické strany Itálie se zdálo vysvětlení nedostatečné a vrátili se z Moskvy nespojeni.

Peroutka se vrátil i k následující otázce: „*A kam zmizel původní požadavek evropských komunistů, aby Chruščovovi bylo přiznáno právo veřejně promluvit a obhájit se?*“.¹⁷³ Došel k závěru, že si asi politici KS Itálie a Francie uvědomili, že se tímto požadavkem asi ocitli na samé hranici tolerantnosti ze strany Sovětského svazu, a proto o tomto požadavku již dále nehovořili.

¹⁷² PEROUTKA, c. d., s. 236.

¹⁷³ Tamtéž.

Své vysílání Ferdinand Peroutka zakončil tím, že si evropští komunisté uvědomili, že jsou komunisty a na Chruščova jakoby se postupně pozapomínalo. Jednotlivé země komunistického bloku pak jen vydávaly veřejná komuniké, kde své občany ujistňovaly, že k žádným zvrátům v sovětské politice nedojde. Ferdinand Peroutka ještě dodal: „*Tak, nakonec, sovětští a evropští komunisté se dohodli na ‚Leninově demokracii‘. Je třeba vědět, co je to ‚Leninova demokracie‘: nic víc než požadavek, aby komunističtí vůdci byli jeden k druhému snášeliví. Nic víc než idea, že svorná komunistická strana má diktátorsky vládnout*“.¹⁷⁴

¹⁷⁴ PEROUTKA, s. 238.

Závěr

Ač Nikita Sergejevič Chruščov pocházel z chudé rolnické rodiny, dokázal se postupně vypracovat až mezi nejbližší muže Stalina, kde se téměř po dvacet let udržel. Poté zvítězil nad kremelskými soupeři, kteří měli původně zaujmout Stalinovo místo. V roce 1957 odvrátil pokus o sesazení, a u moci se tak udržel až do roku 1964. Nikitu Sergejeviče Chruščova často lidé vnímají jako rozporuplnou osobu, na jedné straně byl spoluúčastníkem stalinských zločinů, na straně druhé po Stalinově smrti zahájil proces destalinizace a rehabilitaci politických vězňů. Pokusil se o zreformování komunismu - odstraněním Stalinových praktik, zavedením nových liberálních reforem, atd.; kdy tento pokus byl počátkem často dlouhého a neuspořádaného procesu, jehož cílem bylo sovětské zřízení zmodernizovat a hlavně zlidštit, což se však ne vždy povedlo. Mnozí lidé mu byli vděční za to, že odhalil Stalinovy zločiny a že došlo k určité liberalizaci společnosti, avšak mnohé trápilo, že vůdcem tak velké a silné země byl nevzdělaný člověk, na něhož často pohlíželi jako na křupana., který se pletl i do věcí, jimž vůbec nerozuměl. Lidé k němu pociťovali náklonnost často spolu s přezíravostí. Vyznačoval se též neutuchající hyperaktivitou, pevnou vůlí, ostrovtipem, schopností rychle myslet, ale i věčným nutkáním hádat se se všemi, kteří mu přišli nevhod a i vulgaritou, kterou nikdy nešetřil.

Zahraniční politika za Nikity Sergejeviče Chruščova dospěla k značnému uvolnění, navázání přátelštějších vztahů se západními politiky a novináři. I zde můžeme sledovat Chruščovovy úspěchy, ale i neúspěchy. V roce 1963 se podílel na vytvoření dohody o částečném zákazu jaderných zkoušek, ale zároveň vyprovokoval berlínskou i kubánskou krizi, vystupňoval závody ve zbrojní, které se původně pokoušel omezit.

Bouřlivé byly i jeho vztahy s inteligencí. Avšak za Chruščovovy éry nebyl už uvězněn žádný umělec či spisovatel za svou tvorbu jako za dob Stalina. Zveřejnění některých děl nebylo však povoleno, na druhé straně se ale začali vydávat dříve zakázaní autoři, jako například Dostojevskij, objevovaly se i překlady západní literatury.

Poslední měsíce Chruščovovy vlády se vyznačovaly neúspěchy, krizí a kritikou. Chruščovovy časté ambiciózní reformy a nepromyšlené reorganizace končily nezdarem, ba i ztrapněním. Objevily se problémy v zásobování potravinami, což vedlo k nespokojenosti obyvatel. Nepříznivým faktorem byla i jeho častá, nepatřičná a urážlivá jednání s ostatními sovětskými funkcionáři, kteří se navíc strachovali o svoji budoucnost. Obavy byly oprávněné, jelikož je první tajemník postupně zbavoval dosavadních privilegií a plánoval další razantní změny. Vojáky naopak proti sobě Chruščov popudil značným snížením armádního početního stavu a výzbroje. Nespokojenost s vládou Nikity Sergejeviče Chruščova se začala objevovat ze všech stran, mnozí jej nemohli už vystát a to vše vyústilo v situaci, že se od podzimu roku 1963 začal připravovat plán na jeho svržení. Mezi spiklence patřili přední sovětské funkcionáři, představitelé bezpečnostních složek, ať už se jednalo o KGB či armádu, ale i nejbližší Chruščovovi spolupracovníci. Každý z nich asi měl osobní motiv, který ho vedl k tomu, aby se zapojil do spiknutí. Konečné datum převratu bylo stanoveno na říjen 1964. Přes prvotní obavy spiklenců, kteří měli strach ze svého vůdce, nakonec dosáhli svého úspěchu a Chruščov 14. října 1964 požádal o uvolnění ze všech jeho stávajících funkcí. Ze dne na den se tak stal důchodcem, který již nemohl dávat žádné příkazy stranickým funkcionářům, nadávat jim za jejich práci, radit v jeho tak oblíbené oblasti zemědělství, ani rozhodovat o tom, jakým směrem se bude Sovětský svaz ubírat.

Utvořit si jednotný názor na osobu Nikity Sergejeviče Chruščova je dle mého názoru těžké. Za jeho vlády Sovětský svaz zažil rozkvět, ale i nezdar. Na jedné straně provedl mnoho záslužných věcí, od odhalení Stalinových zločinů, přes snížení daní, až po nebývalý rozvoj kosmonautiky, na straně druhé svou neohrabaností zapříčinil téměř jadernou válku mezi Sovětským svazem a Amerikou. Popudil proti sobě mnoho lidí, ale některé si i svými zásluhami získal.

Dne 16. října 1964 přinesl československý komunistický tisk první informace o rezignaci, do té doby nejmocnějšího muže Sovětského svazu, Nikity Sergejeviče Chruščova. Veškerý tehdejší dobový tisk otiskl pouze oficiální zprávu, jež informovala o důvodech, které údajně vedly Nikitu Chruščova k odstoupení ze všech

jeho stávajících funkcí a následného stáhnutí se nejen z politického, ale i z veřejného života. V žádných novinách nebyly uveřejněny skutečné důvody a okolnosti, jež vedly k jeho odstoupení. Všechny tyto informace měly být zamlčeny a pravdu měli znát jen nepřednější funkcionáři sovětského bloku. Až po pádu komunismu se obyčejní občané tehdejšího Československa dovídali pravdu nejen skrze zahraniční literaturu, ale i skrze československý tisk, jenž se snažil hned od začátku odhalovat vše, co komunistický režim zatajoval. Takovým příkladem může být i série článků, jež byly otisknuty v časopise Květy v roce 1990 s názvem „Spiknutí proti mému otci“. Jednalo se o výňatky ze stejnojmenné knihy, jejímž autorem byl Sergej Nikitič Chruščov a jež obsahovaly jeho vzpomínky, nejen na poslední měsíce vlády jeho otce, ale i na období před a po jeho sesazení. Nyní měl čtenář možnost dovědět se nové, i když do jisté míry subjektivní informace o tom, co skutečně stálo v pozadí Chruščovova pádu.

Asi nejzajímavější články uveřejňoval v období komunismu list Svobodné slovo. Mezi ně patřil i ten, ve kterém nepřímou byla zveřejněna kritika osoby Nikity Chruščova, o čemž se již zmiňuji v předchozí části mé práce. Co se skutečně skrývalo za tímto článkem, se měl dočíst pouze člověk, zasvěcený do všech podrobností pádu bývalého prvního tajemníka. Obyčejní čtenáři si jen mohli domýšlet, co se za tímto článkem skutečně skrývá. Rudé právo naopak neotisklo na svých stránkách nijak převratné články, které by čtenáři dokázaly lépe přiblížit tehdejší změny na nejvyšších místech vedení Sovětského svazu. Bylo to dáno tím, že Rudé právo prezentovalo pouze oficiální stanoviska stranického vedení. Pro domácí události byl závazný právě výklad Rudého práva.

Na základě prostudování materiálů je patrné, že lidé se měli dozvědět pouze to, co chtělo vedení Komunistické strany Československa. Dokazují to i články v tehdejšímu tisku, ze kterých se čtenář nemohl nijak dovědět pravdu. Navíc o pádu bývalého prvního tajemníka bylo v československém tisku velice málo napsáno. Byla publikována pouze stanoviska, jež zaujímaly k této události jednotlivé komunistické strany, ale například i Amerika. Co se týče samotného Chruščova, již více se neobjevovaly jeho obrazy, zásluhy či projevy na stránkách tehdejšího

československého komunistického tisku. Nyní měl žít jen jako důchodce, který nemá už žádný vliv a ani moc.

Objektivnější informace se na rádiových vlnách pokoušel šířit Ferdinand Peroutka. Ač byl signál Svobodné Evropy pečlivě tehdejším režimem rušen, občas se přeci jen pravdivé informace k posluchačům ČSSR dostaly. To však nic neměnilo na situaci, že pokud člověk nechtěl mít problémy s bezpečností, nechával si vše pouze pro sebe.

Pád Nikity Sergejeviče Chruščova v roce 1964 znamenal konec jedné éry. Ti, co proti němu připravovali převrat, nyní nastoupili na jeho místo. Novým prvním tajemníkem Sovětského svazu se stal Leonid Iljič Brežněv, který ve své funkci setrval až do roku 1982 a předsedou rady ministrů se stal Alexej Nikolajevič Kosygin.

Seznam zkratek

CIA	Ústřední zpravodajská služba USA
ČSM	Československý svaz mládeže
ČSSR	Československá socialistická republika
ČTK	Československá tisková kancelář
FKS	Komunistická strana Francie
HSTD	Hlavní správa tiskového dohledu
IKS	Komunistická strana Itálie
KGB	Výbor státní bezpečnosti
KS	Komunistická strana
KSČ	Komunistická strana Československa
KSSS	Komunistická strana Sovětského svazu
OSN	Organizace spojených národů
PCI	Italská komunistická strana
PSDS	Polská sjednocená dělnická strana
RFE	Radio Free Europe
SRN	Spolková republika Německo
SSM	Socialistický svaz mládeže
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
StB	Státní bezpečnost
TASS	Tisková agentura Sovětského svazu
UNR	Svaz pro novou republiku
USA	Spojené státy americké
ÚV	Ústřední výbor
ÚV ČSM	Ústřední výbor Československého svazu mládeže

Použitá literatura, prameny a internetové zdroje

Prameny

Krajská vědecká knihovna v Liberci

Mladá fronta

Květy

Svobodné slovo

Večerní Praha

Státní okresní archiv Liberec

Rudé právo

Národní archiv v Praze

Lidová demokracie

Pravda

Průboj

Literatura

BRZEZINSKI, Z. *The Soviet Bloc: Unity and Conflict*, Cambridge 1967.

Dějiny Francie, Praha 1988.

DOLEJŠÍ, V. *Noviny a novináři: z poznámek a vzpomínek*, Praha 1963.

DURMAN, K. *Popely ještě žhavé: velká politika 1938-1991*. Díl 1, *Světová válka a nukleární mír 1938-1964*, Praha 2004.

DURMAN, K. *Útěk od praporů: Kreml a krize impéria 1964-1991*, Praha 1998.

EMEL'YANOV, Y., *Chruščov: výtržník z Kremlu*, 2005.

GALEOTTI, M. *Čas úzkosti: bezpečnost a politika v sovětském a postsovětském Rusku*, Praha 1998.

HLOUŠEK, V. – KOPEČEK, L. *Rudí a růžoví: transformace komunistických stran*, Brno 2002.

CHRUŠČEV, N. S. *Vzpomínky Nikity Sergejeviče Chruščova: magnetofonové nahrávky z období glasnosti*, Brno 2000.

CHRUŠČOV, N. S. *Jak státník odchází do penze: [Vzpomínky na Nikitu Sergejeviče Chruščova]*, Praha 1990.

KONČELÍK, J. – VEČEŘA, P. – ORSÁG, P. *Dějiny českých médií 20. století*, Praha 2010.

KOTYK, V. *Nikita Sergejevič Chruščov a Evropa*, Praha 1998.

KUNC, J. *Stranické systémy v re/konstrukci: Belgie, Itálie, Španělsko, Československo, Česká republika*, Praha 2000.

MALIA, M. E. *Sovětská tragédie: dějin socialismu v Rusku v letech 1917 – 1991*. Praha 2004.

MCCAULEY, R., *The Krushchev Era*, 1995.

MOULIS, V. *Neobyčejný život Nikity Sergejeviče: N. S. Chruščov a jeho doba*, Praha 2006.

Nikita Sergejevič Chruščev: materialy k biografii, Moskva 1989.

PEROUTKA, F. *Mluví k vám Ferdinand Peroutka: rozhlasové komentáře Rádio Svobodná Evropa*, II., Praha 2003.

REIMAN, M. – LUŇÁK, P. *Studená válka 1954-1964: sovětské dokumenty v českých archivech*, Praha 2000.

SARIN, O. - DVOŘECKÝ, L. *Vetřelci: Agrese Sovětského svazu proti světu 1919-1989*, Brno 1998.

SEDLÁČEK, K. *Volá Svobodná Evropa*, Praha 1993.

SERVICE, R. *Soudruzi: světové dějiny komunismu*, Praha 2009.

TAUBMAN, W. *Chruščov: člověk a jeho doba*, Praha 2005.

VYKOUKAL, J. – LITERA, B. – TEJCHMAN, M. *Východ: vznik, vývoj a rozpad sovětského bloku 1944-1989*, Praha 2000.

Internetové zdroje

<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo>

<http://katalog.fsv.cuni.cz/DigitalniKnihovna/>

http://prazsky.denik.cz/zpravy_region/vecerni-praha-smela-byt-veselejsi20091109.html

<http://tululu.ru/read17024/222/>

<http://www.archive.org/>

<http://www.mf.cz/o-spolecnosti/historie-spolecnosti/>

<http://www.rferl.org/info/history/133.html>

<http://www.rferl.org/info/chronology/538.html>,

<http://www.usti-nl.cz/dejiny/1945-95/ul-8-88.htm>